

Vilniaus Universitetas teisės fakultetas
Baudžiamosios justicijos katedra

Pauliaus Kucevičiaus
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

Baudžiamojo proceso išlaidos ir jų atlyginimas
Costs of criminal proceedings and their reimbursement

Vadovas: lekt. dr. Audrius Juozapavičius

Recenzentas: prof. dr. Gintaras Goda

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 103 straipsnyje numatytos baudžiamojo proceso išlaidos. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nurodytos proceso išlaidos lyginamos su kitų Europos valstybių baudžiamuosiuose proceso kodeksuose numatytais proceso išlaidomis, siekiant pastebėti tam tikrus panašumus ir skirtumus. Darbe taip pat analizuojamas baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo institutas, išskiriant gerąsias praktikas bei ieškant pasiūlymų tobulinant šį institutą. Analizuojamos baudžiamojo proceso išlaidų išieškojimo galimybės iš nuteistojo bei aptariamas advokato darbo apmokėjimo institutas.

Pagrindiniai žodžiai: proceso išlaidos, atlyginimas, išieškojimas, valstybė, teismas, advokato darbo apmokėjimas.

This paper analyses the costs of proceedings provided for in Article 103 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania. The costs of proceedings provided for in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania are compared with the costs of proceedings provided for in the codes of criminal procedure of other European countries in order to observe certain similarities and differences. The paper also analyses the institute of reimbursement of the costs of criminal proceedings, highlighting good practices and looking for suggestions for improvement of this institute. It analyses the possibilities of recovering the costs of criminal proceedings from the convicted person and discusses the institution of lawyer's fees.

Keywords: costs of proceedings, remuneration, recovery, state, court, lawyer's fees.

TURINYS

TURINYS	1
ĮVADAS	2
1. BAUDŽIAMOJO PROCESO IŠLAIDOS	4
1.1. Baudžiamojo proceso išlaidų raida ir sąvoka	4
1.2. Baudžiamojo proceso išlaidų požymiai ir funkcijos	12
1.3. Baudžiamojo proceso išlaidų rūšys	15
2. BAUDŽIAMOJO PROCESO IŠLAIDŲ ATLYGINIMAS.....	19
2.1. Baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo sistemos	19
2.2. Baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimas ir atlyginamos sumos.....	24
2.2.1. Kelionės išlaidų atlyginimas ir atlyginimo sistema	24
2.2.2. Atitraukimo nuo įprastinio darbo išlaidų atlyginimas	28
2.2.3. Ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai	30
2.2.4. Daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidų atlyginimas	34
2.2.5. Kitų išlaidų atlyginimas	36
3. ADVOKATO DARBO APMOKĖJIMO IŠLAIDOS IR VALSTYBĖS GARANTUOJAMA TEISINĖ PAGALBA	39
3.1. Advokato darbo apmokėjimo išlaidų atlyginimas.....	39
3.2. Išteisintojo turėtų advokato išlaidų atlyginimas.....	42
3.3. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos užtikrinimas	46
3.4. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų atlyginimas	50
IŠVADOS	53
ŠALTINIŲ SARAŠAS	54
SANTRAUKA	65
SUMMARY	66

IVADAS

Darbo aktualumas. Vykdamas bet kokią veiklą patiriamos tam tikros išlaidos. Baudžiamasis procesas ir baudžiamojo proceso tikslų siekimas taip pat reikalauja tam tikrų sąnaudų ir išlaidų. Politinių, socialinių ir ekonominių veiksnių daroma įtaka baudžiamajam procesui priverčia galvoti ir apie finansinę baudžiamojo proceso pusę, kadangi baudžiamojo proceso išlaidos, jų atlyginimas, proceso dalyviams ir pačiai valstybei tampa vis aktualesnis. Valstybė kiekvienais metais skiria dideles lėšas teismų sistemai išlaikyti. Valstybė patiria išlaidas (žalą), siekdama išaiškinti padarytas nusikalstamas veikas ir patraukdama baudžiamajon atsakomybėn kaltininkus. Proceso dalyviai baudžiamajame procese taip pat patiria išlaidas dėl advokatų darbo apmokėjimo, privačių specialistų ar ekspertų išvadų. Neabejotina, kad finansinis elementas ir patiriamos išlaidos turi įtakos tiek ir baudžiamojo proceso dalyviams, tiek ir pačiai valstybei. Magistro darbo temos aktualumą lemia ir tai, kad baudžiamojo proceso išlaidos ir jų atlyginimas nėra pakankamai aiškiai apibrėžtas Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime. Tinkamas baudžiamojo proceso išlaidų reglamentavimas bei taikymas teismuose leistų suteikti daugiau garantijų pačiam teisingumo vykdymo procesui, užtikrintų baudžiamojo proceso dalyvių teises ir valstybės patiriamų išlaidų stabilumą. Išsamus baudžiamojo proceso išlaidų ir jų atlyginimo tyrimas prisidėtų prie baudžiamojo proceso išlaidų reglamentavimo sistemos tobulinimo. Dėl magistro darbo apimties, šiame darbe baudžiamojo proceso išlaidos, patirtos ikiteisminio tyrimo metu, plačiau analizuojamos nebus.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas – atskleisti baudžiamojo proceso išlaidų sampratą, išnagrinėti baudžiamojo proceso išlaidų rūšis, jų ypatumus ir šių išlaidų atlyginimo ypatumus. Pasiiekti šiam tikslui svarbūs žemiau išvardinti uždaviniai:

1. Palyginti baudžiamojo proceso išlaidų sampratą su kitomis Europos valstybėmis ir pateikti baudžiamojo proceso išlaidų sampratos apibrėžimą.
2. Išsiaiškinti, kokios yra baudžiamojo proceso išlaidų rūšys ir jų ypatumai.
3. Išsiaiškinti, kokios yra baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo sistemos Europoje ir kokia yra baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo sistema Lietuvos Respublikoje.
4. Išanalizuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo teisinį reguliavimą ir tokių išlaidų atlyginimo ypatumus.
5. Išsiaiškinti, kaip yra atlyginamos nukentėjusiojo/nuteistojo/išteisintojo

patirtos išlaidos, turėtos advokato pagalbai apmokėti.

6. Išanalizuoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos institutą.

Objektas. Darbo objektas – baudžiamojo proceso išlaidų ir jų atlyginimo instituto problematika.

Tyrimo metodai. Darbe buvo naudojami šie metodai:

1. Teleologinis – šis metodas buvo taikomas aiškinant atskiras Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normas bei atskleidžiant tikrąją įstatymų leidėjo valią.

2. Lyginamasis – šis metodas buvo pasitelktas lyginant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normas su kitų Europos valstybių baudžiamojo proceso kodeksais.

3. Mokslinės literatūros analizės metodas – taikytas nagrinėjant teisės aktus, taip pat teismų nutartis ir nutarimus, specialiąją literatūrą.

4. Aprašomasis metodas – taikytas atskleidžiant temai aktualius šaltinius, nacionalinius teisės aktus, teismų praktiką, mokslinius darbus ir straipsnius.

5. Istorinis metodas – naudotas siekiant visapusiškiau aptarti, įvertinti ir atskleisti nagrinėjamą temą, atkreipiant dėmesį į istorinius baudžiamojo proceso išlaidų aspektus.

Darbo originalumas. Baudžiamojo proceso išlaidos ir jų atlyginimas Lietuvos teisės doktrinoje nėra didelio dėmesio sulaukianti tema. Šia tema straipsnį rašė M. Gušauskienė ir A. Paniovaras, kurie nagrinėjo baudžiamojo proceso išlaidų išieškojimo galimybes. E. Kovoliūnaitė-Ragauskienė analizavimo nusikalstamos veikos tyrimo išlaidų priteisimo iš kaltininko teisinį reguliavimą. Nepaisant to, išsamesnė baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo analizė kituose moksliniuose darbuose ar monografijose nebuvo atlikta.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant šį darbą buvo analizuojama specialioji literatūra: G. Godos ir kitų autorių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, A. Bataičio ir kitų autorių Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso komentaras, kiti moksliniai straipsniai ir monografijos. Didelis dėmesys skirtas kitų Europos valstybių baudžiamojo proceso kodeksams ir jų reguliavimo ypatumams. Analizuoti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, Europos Žmogaus Teisnių Teismo sprendimai ir Lietuvos Respublikos teismų praktika. Išsamiai analizuoti Lietuvos Respublikos įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO IŠLAIDOS

1.1. Baudžiamojo proceso išlaidų raida ir sąvoka

Norint geriau suprasti šiuolaikinės visuomenės teisinius reiškinius, būtina remtis teisės istorijos žiniomis. Siekiant tinkamai atskleisti baudžiamojo proceso išlaidų sampratą ir išanalizuoti baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo institutą, aktualu atsižvelgti į šio instituto ištakas. Pažymėtina, kad baudžiamosios teisės mokslas neturi tokių gilių šaknų, kaip civilinės teisės mokslas. Baudžiamosios teisės aspektu, iš romėnų teisės iki mūsų laikų, išliko tik atskiros nuotrupos apie nusikalstamą veiką ir nubaudimą (Abramavičius et al., 2001, p. 33). Būtent Romos respublikos laikotarpiu atsirado pirmieji įstatymai, numatę rašytines baudžiamąsias nuostatas (Pakštaitis, 2022, p. 105). Prof. G. Mousourakis knygoje „Romėnų teisės istorinis ir institucinis kontekstas“ nurodo, jog 509 m. pr. Kr. buvo priimtas įstatymas *lex Valeria*, kuris suteikė Romos piliečiams teisę kreiptis į tautos susirinkimą dėl magistratų paskirtų nuosprendžių, susijusių su gyvybės ar laisvės atėmimu ar kūno bausmėmis (lot. *provocatio ad populum*) (Mousourakis, 2003, cituota Pakštaitis, 2022, p. 98). Vienas pirmųjų fundamentalių teisės aktų, įtvirtinęs baudžiamosios atsakomybės nuostatas, buvo XII lentelių įstatymai (450 m. pr. Kr.) (Pakštaitis, 2022, p. 98). Antikinio pasaulio tyrinėtojas Tadeušas Zielinskis viename iš savo veikalų tiksliai nurodė, jog „XII lentelių įstatymai – tai visos vėlesnės romėnų teisės užuomazga“ (Zieliński, 1998 cituota Vėlyvis, Jonaitis, 2007, p. 39).

Būtent XII lentelių įstatyme pirmą kartą buvo paminėtos tokio pobūdžio išlaidos. Pagal XII lentelių įstatymus, išlaidų saugiklio funkciją atliko *sacramentum* – šalies duodamas užstatas, kuris pralaimėjus iš pradžių atitekdavo šventyklai, o vėliau – valstybės išdui (Vėlyvis, Jonaitis, 2008, p. 9). Negalima nesutikti su kai kurių autorių daromomis išvadomis, jog nemaža dalis XII lentelių įstatymų normų yra aktualios atskiroms šiuolaikinės teisės šakoms bei institutams, tarp jų ir baudžiamajai teisei (Vėlyvis, Jonaitis, 2008, p. 13).

Iš istorinių šaltinių žinoma, jog net iki XVI a. vidurio pagrindinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) teisės šaltinis buvo vietos papročiai (Machovenko, 2000, p. 9). Paprotinės teisės laikotarpiu buvo priimti paprotinės teisės normų rinkiniai: Pamedės ir Kazimiero teisynei. Turint omenyje tai, jog daug kas buvo palikta paprotinei teisei, nusikaltimų, nekėlusių grėsmės valdžiai, išaiškinimu turėjo rūpintis patys nukentėjusieji (Skrebė, 2016, p. 10). Pažymėtina ir tai, kad šiuo laikotarpiu liudytojų parodymai buvo vienas

iš pagrindinių įrodymų. Lietuvos teisės istoriko Vytauto Andriulio spėjimu, liudytojai (priesaikos pagalbininkai) galėjo būti samdomi už tam tikrą atlyginimą, nes Pamedės teisyne 63 straipsnyje nurodoma: „Jei vargšas žmogus traukiamas teisman ir yra kaltinamas byloje, kur turėtų pasiteisinti, padedant doriems žmonėms, o tų žmonių ar liudytojų negali gauti, tai jis prisiekia savo ranka tiek kartų“ (Andriulis, 2002, p. 54).

Autoriaus nuomone, nors nei Pamedės, nei Kazimiero teisyneose nėra kalbama apie proceso išlaidas ir jų atlyginimą, tačiau atsižvelgiant į tai, jog patys nukentėjusieji turėjo rūpintis nusikaltimų išaiškinimu, darytina išvada, kad patirtų išlaidų našta tiek renkant įrodymus, tiek kviečiant liudytojus (priesaikos pagalbininkus) tekdavo patiems nukentėjusiesiems.

Pirmasis LDK Statutas buvo priimtas 1529 m. Šiame Statute išliko nuostata iš paprotinės teisės, jog nukentėjusysis pats privalėjo persekioti nusikaltėlį, įrodinėti jo kaltę, t. y. įrodinėjimo našta buvo užkrauta bylininkui/nukentėjusiajam (Machovenko, 2005, p. 69).

Lietuvos Statutuose taip pat pastebimas liudytojų reikšmės procese sumenkinimas ir priesaikos pagalbininkų vaidmens sustiprinimas¹ (Machovenko, 2004, p. 52). Pagal Antrąjį (1566 m.) ir Trečiąjį (1589 m.) Lietuvos Statutus, priesaika nulemdavo plėšimo bei smurto bylų baigtį net esant kitiems įrodymams. Ritualinė bylininko priesaika, paremta jo pasirinktais bičiuliais-pagalbininkais, užtikrindavo feodalų teisių ir privilegijų gynimą ginčiuose su asmenimis, buvusiais žemesnėje pakopoje feodalinėje hierarchijoje, taip pat leisdavo feodalinėi valstybei vykdyti teisingumą be „tikrų“ įrodymų ir jų rinkimo išlaidų (Machovenko, 2009, p. 19). Akivaizdu, kad toks procesas atverdavo kelią piktnaudžiavimui ir šališkumui. Taigi, LDK laikotarpiu stiprėjant feodalų galiai ir didelę reikšmę turint bylininko priesaikoms, baudžiamasis procesas nereikalavo didelių išlaidų, kadangi teisingumas buvo vykdomas be „tikrų“ įrodymų ir jų rinkimo išlaidų. Patys nukentėjusieji turėjo rūpintis įrodymų rinkimu ir liudininkų (priesaikos pagalbininkų) iškvietimu. Atsižvelgiant į tai, kad istorikai vieningai sutaria, jog Trečiasis Statutas Lietuvoje kurį laiką galiojo ir po trečiojo Lietuvos padalijimo, tokia teisinė padėtis, kai nukentėjusieji patys turėjo rūpintis įrodymų rinkimu ir įrodinėjimu, galėjo trukti net iki 1840 m. (Skrebė, 2016, p. 18).

Atkreiptinas dėmesys, jog pasak Lietuvos teisės istoriko Vytauto Andriulio, proceso skirstymas į civilinį ir baudžiamąjį ėmė ryškėti tik XVIII a. antrojoje pusėje, pradedant suvokti

¹ Priesaikos pagalbininkai - kartu su bylininku prisiekiantys asmenys, patvirtinantys gerą jo reputaciją. Priesaikos pagalbininkai prisiekdavo pagal teismo nustatytą formulę, nuo kurio nukrypus priesaika neįgydavo teisinės galios.

visuomenės skirstymo luominiu principu ydingumą, trukdantį įsitvirtinti naujoms pažiūroms į žmogaus asmenį (Andriulis, 2002, p. 192).

Lietuvos aneksija trijų monarchijų (Rusijos, Prūsijos bei Austrijos) konvencija dėl trečiojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalinimo buvo įforminta 1795 m. spalio 24 d. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva tapo Rusijos imperijos sudėties dalimi, Rusijos imperijos baudžiamosios teisės įstatymai galiojo ir dabartinės Lietuvos teritorijoje. Rusijos imperijos baudžiamąjį proceso kodeksas (toliau – Rusijos imperijos BPK) buvo priimtas 1864 m. lapkričio 20 d. Rusijos imperijos BPK sudarė trys knygos ir šešiasdešimt skyrių, kurio XI skyrius vadinosi „Dėl teismo išlaidų“. Minėto Rusijos imperijos BPK 194 straipsnyje buvo nurodyta, jog teismo išlaidų atlyginimo našta tenka, arba 1) kaltintojui, jeigu kaltinimas pripažįstamas nesažiningu, arba 2) kaltinamajam, jeigu jis pripažįstamas kaltu. Taigi, Rusijos imperijos BPK atsiranda sąvoka „teismo išlaidos“, tačiau kas sudaro šias išlaidas, kokios šių išlaidų rūšys ir pati teismo išlaidų sąvoka Rusijos imperijos BPK nebuvo pateikta.

Nors Rusijos imperijos BPK atsirado sąvoka „teismo išlaidos“, tačiau teismų praktikoje pasitaikę atvejų, jog kaip sinonimas vartotas ir „bylojimų išlaidų“ terminas (Butkys, 1938, cituota Simaitis, 2009, p. 23). Teisės literatūroje buvo galima rasti ir terminą „proceso mokesniai“ (Mačys, 1924, cituota Simaitis, 2009, p. 23).

Kadangi 1918 m. vasario 16 d. atkurta Lietuvos valstybės nepriklausomybė iki sekančios okupacijos truko neilgai, tai lėmė, kad Lietuva savo atskiro baudžiamąjį proceso kodekso tarpukario laikotarpiu neturėjo.

Sovietų Sąjunga 1940 m. birželio 15 d. okupavo Lietuvą. 1940 m. lapkričio 6 d. Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinių ir darbo įstatymų Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijose“. Šis įsakas numatė, jog už veikas, padarytas Lietuvoje, baudžiama pagal RTFSR² baudžiamąjį kodeksą, kuris Rusijoje buvo priimtas 1926 m. (Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. lapkričio 6 d. įsakas).

Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir Sąjunginių Respublikų baudžiamąjį proceso pagrindai buvo priimti 1958 m., pagal kuriuos visos Sąjunginės Respublikos, tarp jų ir Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika priėmė nacionalinius baudžiamąjį proceso kodeksus (Juškevičiūtė, 2005, p. 15). Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamąjį

² Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika.

proceso kodeksas (toliau – Lietuvos TRS BPK) įsigaliojo 1961 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos TRS BPK 121 straipsnyje buvo nurodyta, kad teismo išlaidas sudaro:

- 1) sumos, išmokamos liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, vertėjams, kviestiniams;
- 2) sumos, išleidžiamos daiktiniams įrodymams laikyti, persiūsti ir ištirti;
- 3) sumos, išmokėtinos juridinei konsultacijai šio Kodekso 56 straipsnio 1 ir 2 punktuose numatytais atvejais³;
- 4) kitokios nenumatytos išlaidos, kurias turi toje byloje kvotos bei parengtinio tardymo organai ar teismas (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1961).

Lietuvos TRS BPK jau aiškiai nurodė, kas sudaro teismo išlaidas, išvardino jų rūšis. Nepaisant to, pastebėtina, kad šiame kodekse taip pat nebuvo apibrėžta baudžiamojo proceso išlaidų (teismo išlaidų) sąvoka. Lietuvos TRS BPK komentaro autoriai taip pat nesiryžo apibrėžti teismo išlaidų sąvokos (A. Bataitis et al., 1989, p. 115).

Lietuvai 1990 m. kovo 11 d. atkūrus savo nepriklausomybę (iki 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo) vis dar galiojo 1961 m. Lietuvos TSR BPK, su tam tikrais jo pakeitimais. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – Lietuvos Respublikos BPK), atsirado sąvoka „proceso išlaidos“. Lietuvos Respublikos BPK VIII skyrius buvo skirtas „Proceso išlaidoms ir atlyginimui“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Pažymėtina, kad priėmus Lietuvos Respublikos BPK ir jam įsigaliojus, jame taip pat nebuvo pateikta baudžiamojo proceso išlaidų samprata.

Galima pripažinti, kad terminas „proceso išlaidos“ yra kur kas tikslesnis, nei Lietuvos TSR BPK vartotas terminas „teismo išlaidos“. Terminas „teismo išlaidos“ suponuoja, kad teismo išlaidos yra paties teismo turimos išlaidos. Autoriaus nuomone, termino „teismo išlaidos“ negalima tapatinti tik su paties teismo patiriamomis išlaidomis, kadangi išlaidas baudžiamajame procese patiria ne tik teismas, tačiau ir proceso dalyviai. Atsižvelgiant į tai, terminas „proceso išlaidos“ yra laikytinas tikslesniu, kadangi suponuoja apie baudžiamojo proceso metu proceso dalyvių ir kitų asmenų patiriamas išlaidas.

³ Bylose, kuriose kaltinimas pareikštas nepilnamečiui (Lietuvos TRS BPK 56 str. 1 p.);

Bylose, dėl nusikaltimų, kuriuos yra padarę neregiai, kurtieji, nebyliai ir kiti asmenys, negalintys dėl fizinių ar psichinių savo trūkumų patys pasinaudoti savo teise į gynybą (Lietuvos TRS BPK 56 str. 2 p.).

Tarp daugelio valstybių gyventojų yra paplitusi nuomonė, kad teisingumas nėra pigus. Tam įtakos turi proceso dalyvių ir kitų asmenų, kurie vienaip ar kitaip susiję su baudžiamuoju procesu, patiriamos išlaidos. Vykdam bet kokią veiklą patiriamos tam tikros sąnaudos. Tai gali būti ir išlaidos priemonėms, paslaugoms, laiko ar darbo sąnaudos. Baudžiamasis procesas ir baudžiamojo proceso tikslų siekimas taip pat reikalauja tam tikrų sąnaudų ir išlaidų. Lietuvių kalbos žodyne žodis „išlaidos“ aiškinamas kaip išleidžiamieji pinigai, lėšos.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublika kiekvienais metais skiria nemažas lėšas teismų sistemai išlaikyti. Pačių teismų turimas išlaidas sudaro teismų infrastruktūros išlaikymas, t. y. teismo patalpų išlaikymas, teisėjų, kitų teisme dirbančių darbuotojų atlyginimai, reikiamų priemonių darbuotojams užtikrinimas ir panašiai. Teismams, prokuratūrai ir kitoms institucijoms 2023 m. nurodytoms išlaidoms iš valstybės biudžeto buvo skirta 311 569 000 Eur dydžio suma (Lietuvos Respublikos 2023 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas, 2022); 2022 m. buvo skirta 279 399 000 Eur dydžio suma (Lietuvos Respublikos 2022 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas, 2021). Patiems proceso dalyviams kainuoja advokatų paslaugos, privačios specialistų ar ekspertų išvados, taip pat patiriamos kelionės išlaidos, laiko sąnaudos. Pažymėtina, kad pačių teismų sistemos išlaikymo teisinis reguliavimas – tai jau administracinės ir finansų teisės sritis (Simaitis, 2009, p. 18). Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 126 straipsnyje nurodyta, kad teismai finansuojami iš valstybės biudžeto, o kiekvienas teismas turi savo atskirą išlaidų sąmatą (Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, 1994). Atsižvelgiant į tai, jog kaip ir jau buvo minėta, teismų sistemos išlaikymo teisinis reguliavimas yra administracinės ir finansų teisės sritis, šiame darbe pačių teismų sistemos išlaikymo teisinis reguliavimas plačiau nebus aptariamas. Autoriaus nuomone, labai svarbu netapatinti paties teismo patiriamų išlaidų ir baudžiamojo proceso išlaidų. Atsižvelgiant į tai, Lietuvos Respublikos BPK vartojama sąvoka „proceso išlaidos“ yra kur kas tikslesnė, nei Lietuvos TSR BPK vartota sąvoka „teismo išlaidos“. Proceso išlaidos bendrąją prasme gali būti suprantamos kaip baudžiamojo proceso organizavimo, reikalingų teisinių veiksmų (pvz. apklausos) bei tam tikrų paslaugų (pvz. vertėjo) išlaidos.

Paanalizavus kitų Europos valstybių baudžiamojo proceso išlaidų sampratas ar jų atitikmenis, galima surasti įvairių pavyzdžių. Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso X skyrius vadinasi „*Des frais de justice*“, lietuvių kalba reiškiantis „Teisinės išlaidos“. Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91 straipsnyje yra apibūdinta

ir teisinių išlaidų sąvoka – tai procesinės išlaidos, kurias galutinai arba laikinai padengia valstybė. Pastebėtina, kad Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 92-93 straipsniuose išvardintas išsamus ir galutinis teisinių išlaidų sąrašas (Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1958).

Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekso XVII skyrius išvertus į lietuvių kalbą reiškia „Procedūriniai terminai. Procesinės išlaidos“ (rus. „*Процессуальные сроки. Процессуальные издержки*“). Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad procesinės išlaidos – tai su baudžiamosios bylos nagrinėjimu susijusios išlaidos, kurios atlyginamos iš federalinio biudžeto arba baudžiamojo proceso dalyvių lėšų (Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001).

Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XIV skyrius vadinasi „*Koszty procesu*“. Terminas *Koszty procesu* išvertus į lietuvių kalbą reiškia „Proceso išlaidos“. Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (kaip ir Lietuvos Respublikos BPK) nėra pateikta proceso išlaidų samprata. Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 616 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog proceso išlaidas sudaro:

- 1) teismo išlaidos;
- 2) pagrįstos šalių išlaidos, įskaitant išlaidas, susijusias su vieno gynėjo ar advokato paskyrimu byloje (Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1998).

Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 464a straipsnis vadinasi „Proceso išlaidos; Būtiniosios išlaidos“ (vok. *Kosten des Verfahrens; notwendige Auslagen*), kurio 1 dalyje nurodyta, kad proceso išlaidas sudaro valstybės biudžeto mokesčiai ir išlaidos. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 464a straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad būtinąsias šalies išlaidas sudaro:

- kompensacija už bet kokią būtina prarastą laiką;
- advokato honoraras ir išlaidos (Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1877).

Atsižvelgiant į Europos valstybių teisinį reglamentavimą baudžiamojo proceso išlaidų prasme, galima pastebėti, kad įstatymų leidėjai baudžiamojo proceso išlaidų sampratą ir turinį reglamentuoja panašiai. Vertėtų pažymėti ir tai, kad ne visos Europos valstybės, taip pat kaip ir Lietuvos Respublika, yra pateikusios baudžiamojo proceso išlaidų sampratos apibrėžimus. Pastebėtina, jog kai kurios Europos šalys yra pateikusios išsamius proceso išlaidų sąrašus (pvz.

Prancūzijos Respublika), tuo tarpu Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjai nėra numatę baigtinio baudžiamojo proceso išlaidų sąrašo.

Kai kurie autoriai rašydami straipsnius, susijusius su baudžiamojo proceso išlaidomis, nurodo, kad baudžiamojo proceso išlaidų samprata, kaip ir pats baudžiamasis procesas, yra dinamiškas reiškinys, turintis tendenciją kisti priklausomai nuo įvairių socialinių, ekonominių, politinių ir kitų veiksnių (Gušauskienė, 2021, p. 82). Autorius iš dalies sutinka, kad baudžiamojo proceso išlaidos, tiksliau jų rūšys, yra susijusios su socialiniais, ekonominiais ir politiniais veiksniais, tačiau pačią baudžiamojo proceso išlaidų sąvoką galima apibrėžti taip, jog ji nebūtų priklausoma nuo minėtų ekonominių ar politinių veiksnių.

Autorius siūlo baudžiamojo proceso išlaidas apibrėžti taip – tai teismo, proceso dalyvių ar kitų asmenų patirtos įstatyme apibrėžtos ar kitos faktiškai patirtos ir pagrįstos išlaidos, kurios yra susijusios su konkrečiu ikiteisminiu tyrimu ir/ar baudžiamosios bylos nagrinėjimu; šios išlaidos yra atlyginamos iš ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros, teismo, valstybės arba baudžiamojo proceso dalyvių lėšų.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos BPK ne viename straipsnyje yra vartojama proceso dalyvio sąvoka, tačiau pačiame Lietuvos Respublikos BPK šios sąvokos apibrėžimas nėra pateiktas. Baudžiamojo proceso doktrinoje nurodoma, kad baudžiamojo proceso dalyviai (siaurąja prasme) laikomi proceso subjektai, turintys procese interesą, t. y. siekiantys tam tikro rezultato byloje ar vykdantys proceso funkciją bei nesantys valstybės pareigūnais ar institucijomis (Goda et al. 2011, p. 81). Kitų autorių nuomone, baudžiamojo proceso dalyviai, tai baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys, atliekantys tam tikrus proceso veiksmus ar priimančius proceso sprendimus, taip pat dalyvaujantys atliekant veiksmus ir priimančius sprendimus (tapdami atitinkamų procesinių santykių subjektais) bei turintys tam tikrą teisinį statusą (įgyjantys tam tikrų teisių ir pareigų) (Ažubalytė et al. 2016, p. 138).

Taigi, vartojant proceso dalyvių sampratą siaurąja prasme, ikiteisminio tyrimo įstaigos ir prokuratūra nėra laikomi baudžiamojo proceso dalyviais, todėl jie neturėdami proceso dalyvio statuso, neturi įstatyminės galimybės išsireikalauti ir baudžiamojo proceso metu patirtų išlaidų. Aiškinant baudžiamojo proceso dalyvio sampratą plačiąja prasme, t. y. į šią sampratą įtraukiant ir ikiteisminio tyrimo įstaigas ir prokuratūrą, minėtos problemos nebūtų. Atsižvelgiant į tai, autoriaus nuomone, Lietuvos Respublikos BPK būtų tikslinga pateikti proceso dalyvio sampratos apibrėžimą. Autorius pažymi, kad šiame darbe baudžiamojo

proceso dalyvio samprata bus vartojama plačiaja prasme, t. y. įskaitant ir ikiteisminio tyrimo įstaigas bei prokuratūrą.

1.2. Baudžiamojo proceso išlaidų požymiai ir funkcijos

Nėra žmonių veiklos, nėra darbo, kurio metu nebūtų patiriamos išlaidos. Panagrinėjus lietuvių autorių ekonominės teorijos, vadybos, finansų, buhalterinės apskaitos ir kitų ekonominių dalykų vadovėlius, monografijas, mokslinius straipsnius, galima daryti išvadą, kad išlaidų apibrėžimas lieka neaiškus (Tamulevičienė, 2019, p. 158). Vis dėlto, daugelis autorių dažniausiai cituoja R. Anthony ir J. Reece dar 1983 metais pateiktą išlaidų apibrėžimą: išlaidos yra pinigine išraiška išteklių, sunaudotų kuriam nors tikslui pasiekti (Anthony, 1983, cituota Tamulevičienė, 2019, p. 160). Iš šio apibrėžimo galima išskirti tokius aspektus:

- 1) išlaidas sudaro išteklių sunaudojimas gaminant produkciją arba teikiant paslaugas;
- 2) sunaudotų išteklių dydis rodomas pinigine išraiška, kad būtų galima susumuoti skirtingus išteklius;
- 3) išlaidos daromos konkrečioms tikslams pasiekti.

Pažymėtina, kad šį universalų išlaidų apibrėžimą galima pritaikyti ir baudžiamojo proceso išlaidoms:

- 1) baudžiamojo proceso išlaidas sudaro ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų darbą (t. y. už šių asmenų teikiamas paslaugas);
- 2) baudžiamojo proceso išlaidas sudaro liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atitraukimą nuo įprastinio darbo (t. y. už šių asmenų sugaištą laiką);
- 3) baudžiamojo proceso išlaidas sudaro liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokami pinigai už kelionę arba gyvenimo išlaidas;
- 4) baudžiamojo proceso išlaidas sudaro daiktų laikymo ir persiuntimo išlaidos (t. y. suteikiamos tam tikros paslaugos laikant ar persiunčiant daiktus);
- 5) visos paminėtos baudžiamojo proceso išlaidas, tiek už specialistų, ekspertų, vertėjų teikiamas paslaugas; tiek už liudytojo ir nukentėjusiojo sugaištą laiką; liudytojo, nukentėjusiojo, eksperto, specialisto, vertėjo kelionės ir gyvenimo išlaidos; daiktų laikymo ir persiuntimo išlaidos turi tam tikrą pinigine išraišką;
- 6) visos paminėtos baudžiamojo proceso išlaidos yra patiriamos siekiant konkretaus tikslo byloje – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti

įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (Lietuvos Respublikos BPK 1 str.).

Taigi, baudžiamojo proceso išlaidos pasižymi:

- 1) atlyginimu už tam tikras paslaugas, laiką, gyvenimo ar kelionės išlaidas;
- 2) turi tam tikrą piniginę išraišką;
- 3) patiriamos siekiant atskleisti nusikalstamas veikas.

Šie požymiai yra išskiriami vertinant baudžiamojo proceso išlaidas ekonomine prasme. Baudžiamojo proceso prasme baudžiamojo proceso išlaidos turi dar keletą požymių.

Baudžiamojo proceso išlaidos yra ne bet kokios išlaidos, o būtent tokios išlaidos, kurios yra susijusios su konkrečia baudžiamąja byla. Baudžiamojo proceso išlaidos ir konkreti baudžiamoji byla turi turėti tam tikrą priežastinį ryšį. Pavyzdžiui, jeigu specialistas pateikia specialisto išvadą konkrečioje baudžiamojoje byloje, tai tik toje konkrečioje baudžiamojoje byloje specialisto turėtos išlaidos ir gali būti jam atlyginamos.

Baudžiamojo proceso išlaidos taip pat yra ne bet kokios išlaidos, o tik tokios, kurios yra įtvirtintos įstatyme arba kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis (Lietuvos Respublikos BPK 103 str. 6 p.). Lietuvos įstatymų leidėjas nenumatė ir nereglementavo baigtinio baudžiamojo proceso išlaidų sąrašo, numatydamas galimybę, jog ir kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis, gali būti laikomos proceso išlaidomis. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad baudžiamojo proceso išlaidos yra tiesiogiai baudžiamojo proceso kodekse išvardintos išlaidos arba kitos išlaidos, kuriais ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis.

Baudžiamojo proceso išlaidos yra tik faktiškai patirtos išlaidos. Proceso dalyviai, patyrę išlaidų, turi pateikti teismui rašytinį prašymą dėl patirtų išlaidų apmokėjimo, kartu pateikdami patirtų išlaidų dydį pagrindžiantį dokumentą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo klausimas gali būti sprendžiamas tik tada, kai yra pateikiamas prašymas dėl patirtų išlaidų apmokėjimo, galima daryti išvadą, kad būsimų proceso išlaidų atlyginti negalima.

Taigi, baudžiamojo proceso išlaidos taip pat pasižymi ir šiais požymiais:

- 1) baudžiamojo proceso išlaidos yra susijusios su konkrečiu ikiteisminiu tyrimu ir/ar baudžiamąja byla;

- 2) baudžiamojo proceso išlaidomis gali būti pripažįstamos tik tokios išlaidos, kurios yra įtvirtintos įstatyme arba kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis;
- 3) baudžiamojo proceso išlaidos yra faktiškai baudžiamojo proceso dalyvių ar kitų asmenų patirtos išlaidos.

Baudžiamojo proceso išlaidos pagal savo požymius atlieka kompensavimo ir prevencines funkcijas. Prie kompensacinio pobūdžio išlaidų galima priskirti:

- 1) liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atitraukimą nuo darbo (BPK 103 str. 2 p.);
- 2) ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų darbą, išskyrus tuos atvejus, kai jie šias pareigas atliko kaip tarnybinę užduotį (BPK 103 str. 3 p.);
- 3) daiktų laikymo ir persiuntimo išlaidos (BPK 103 str. 5 p.);
- 4) teismo sprendimu valstybės patirtos proceso išlaidos, susijusios su valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, suteiktos kaltinamajam dėl būtino gynėjo dalyvavimo (BPK 106 str. 2 d.);
- 5) teismo sprendimu nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo turėtos išlaidos advokato, kuris dalyvavo byloje kaip nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo atstovas, paslaugoms apmokėti (BPK 106 str. 2 d.).

Būtina paminėti ir tai, kad Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad išlaidos, atsiradusios dėl tyrimo ar nagrinėjimo atidėjimo, nes kas nors iš proceso dalyvių be svarbios priežasties neatvyko, išieškomos iš neatvykusio proceso dalyvio. Įvertinus nurodytą, galima teigti, kad baudžiamojo proceso išlaidos atlieka ir prevencinę funkciją, skatina efektyvesnę ir operatyvesnę baudžiamąjį procesą. Tuo atveju, jeigu asmuo neatvyksta į tam tikrą tyrimo veiksmo atlikimą ar teismą be svarbios priežasties, kitų proceso dalyvių patirtos išlaidos gali būti išieškomos iš neatvykusio asmens.

1.3. Baudžiamojo proceso išlaidų rūšys

Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnyje nėra apibrėžtas baigtinis baudžiamojo proceso išlaidų sąrašas. Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 1 punkte reglamentuota, kad proceso išlaidas sudaro liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokami pinigai, skirti jų kelionės į iškviетimo vietą ir gyvenimo joje išlaidoms atlyginti. Tai yra išlaidos, susijusios su šaukiamų dalyvauti procese asmenų atvykimu pas ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūną, prokurorą ar teisėją ir gyvenantiems ne iškviетimo vietoje.

Šiems asmenims atlyginamos atvykimo pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teisumą išlaidos, pragyvenimo, t. y. gyvenamosios patalpos nuomos, taip pat ir grįžimo atgal išlaidos. Be to, jiems mokami ir dienpinigiai (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. sausio 14 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos BPK komentare nurodyta, jog negalima laikyti proceso išlaidomis sumų, išmokėtų kviečiant liudytoju asmenį, kuris vėliau toje pačioje byloje tapo kaltinamuoju ir buvo nuteistas (Goda et al. 2003, p. 259).

Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 2 punkte nurodyta, kad proceso išlaidas sudaro liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atitraukimą nuo įprastinio darbo. Liudytojams ir nukentėjusiesiems kompensuojamas darbo užmokestis arba apmokama už atitraukimą nuo jų įprastinio užsiėmimo proporcingai laikui, kurį jie sugaišo vykdami pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją, į teisumą (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. sausio 14 d. nutarimas).

Taigi, liudytojams ir nukentėjusiesiems dėl jų dalyvavimo baudžiamajame procese išmokamos pinigų sumos skirtos:

- prarastam darbo užmokesčiui kompensuoti, arba;
- už jų atitraukimą nuo įprastos veiklos ar įprastinio užsiėmimo.

Šios išlaidos yra skirtos atlyginti už sugaištą laiką liudytojams ir nukentėjusiesiems, laukiant kol bus atliktas proceso veiksmas ir dalyvavimo jame laikas (A. Bataitis et al. 1989, p. 115).

Dar viena baudžiamojo proceso išlaidų sudedamoji dalis – ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų darbą, išskyrus tuos atvejus, kai jie šias pareigas atlieka kaip tarnybinę užduotį (Lietuvos Respublikos BPK 103 str. 3 p.). Nekyla abejonių, kad išlaidos, kurios yra patiriamos tais atvejais, kai ekspertas ar specialistas atlieka tyrimą kaip tarnybinę užduotį, negali būti vertinamos kaip proceso išlaidos (Vilniaus

apygardos teismo 2020 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Ekspertams, specialistams ir vertėjams už jų darbą išmokami pinigai sudaro proceso išlaidas tik šiais atvejais:

- ekspertizę daro ekspertas, kuris nėra įtrauktas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą;
- specialisto išvadą pateikia specialistas, kuris nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, teismo psichiatrijos darbuotojas ar valstybinės teismo medicinos darbuotojas;
- vertimą daro asmuo, kuris nėra teisėsaugos įstaigos vertėjas (Goda et al. 2003, p. 259).

Baudžiamojo proceso išlaidas taip pat sudaro ir daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidos (Lietuvos Respublikos BPK 103 str. 5 p.). Lietuvos Respublikos BPK komentare nurodoma, kad sumos, išleidžiamos daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, laikymui ar persiuntimui, gali būti susijusios su jų transportavimu, saugojimu ir pan. Pavyzdžiui, gyvūnų, kurie pripažinti kaip daiktiniai įrodymai, išlaikymo išlaidos (Goda et al. 2003, p. 260).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad sumos, išleidžiamos daiktams, turintiems reikšmės nusikalstamai veikai tirti ar nagrinėti, laikyti ar persiųsti, gali būti susijusios ir su jų transportavimu, saugojimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pažymėtina, kad baudžiamajame procese daiktais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, laikomi materialūs objektai, kurie buvo nusikalstamos veikos padarymo įrankiais ar priemonėmis, nusikalstamos veikos rezultatais arba ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakų, arba kurie buvo kaltininko nusikalstamų veikų objektais, taip pat visi kiti daiktai, kurie gali būti priemonės nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti arba kaltinimui paneigti ar atsakomybei palengvinti (Lietuvos Respublikos BPK 91 str.) Teismų praktikoje tokiu daiktu - nusikaltimo padarymo priemone - pripažįstama transporto priemonė, kurią vairuodamas kaltininkas padaro nusikalstamą veiką, susijusią su eismo saugumo taisyklių pažeidimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atkreiptinas dėmesys, kad teismų praktikoje dažniausiai būtent automobilių transportavimo išlaidos iš įvykio vietos į saugojimo aikštelę bei automobilių saugojimo išlaidos sudaro didžiąją dalį daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. nutartis

baudžiamojoje byloje, Šiaulių apygardos teismo 2022 m. gruodžio 1 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje). Teismų praktikoje tokiais daiktais taip pat dažnu atveju būna Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos sulaikytos prekės, pvz. cigaretės (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 14 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje, Vilniaus apygardos teismo 2022 m. rugsėjo 29 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje).

Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 punkte išskirta, kad proceso išlaidas sudaro ir kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis. Prie kitų išlaidų priskiriamos tos faktiškai išmokėtos sumos, kurios nenumatytos Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 1-5 punktuose, tačiau buvo būtinos tiriant nuteistojo asmens padarytą nusikalstamą veiką. Tai gali būti sumos, išmokėtos už daiktus, sugadinus darant eksperimentą ar ekspertizę, atlyginimas už sugaištą laiką, pakviestiems atpažinti asmenį ir kt. (Goda et al. 2003, p. 260). Teismų praktikoje dažniausiai pasitaikantys atvejai, kai kitos išlaidos yra pripažįstamos proceso išlaidomis, yra pašto ir ekstradicijos išlaidos. Ekstradicijos išlaidos paprastai pripažįstamos proceso išlaidomis ir priteisiamos iš nuteistojo tais atvejais, kai po nusikaltimo padarymo įtariamasis ėmė slapstytis, siekdamas išvengti patraukimo baudžiamajon atsakomybėn. Taigi, jeigu ekstradicijos išlaidos atsiranda dėl pasislėpusio nuteistojo sąmoningų veiksmų, jos paprastai pripažįstamos proceso išlaidomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje; 2017 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje; 2010 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Lietuvos Respublikos BPK 104 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad proceso dalyvis, kuris savo nuožiūra pakvietė dalyvauti procese ekspertą, specialistą, gynėją ar atstovą arba turėjo kitų išlaidų, jas apmoka pats iš savo lėšų. Proceso dalyvis gali prašyti teismo, kad šios išlaidos būtų pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo. Eksperto ir specialisto išlaidos yra priskiriamos prie proceso išlaidų ir tiesiogiai įvardintos Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 3 dalyje. Nepaisant to, gynėjo ar atstovo išlaidos nėra tiesiogiai įvardintos Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnyje. Sistemine Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio ir 104 straipsnio analizė rodo, kad proceso dalyvis, savo nuožiūra pasikvietęs dalyvauti procese gynėją atstovą, dėl to patirtas išlaidas apmoka pats iš savo lėšų, tačiau turi teisę prašyti teismo, kad šios išlaidos būtų pripažintinos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo. Taigi, proceso dalyvio turėtos gynėjo ar atstovo išlaidos gali būti pripažintos proceso išlaidomis, atsižvelgiant

ir į tai, kad Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 dalyje nurodyta, kad kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis, laikomos proceso išlaidomis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005 m. spalio 27 d. pateikė konsultaciją dėl Lietuvos Respublikos BPK 103, 104, 105 straipsnių taikymo. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui buvo užduotas klausimas „ar gali teismas, vadovaudamasis BPK 103 straipsnio 6 punktu, 104 straipsnio 2 dalimi, išteisintojo išlaidas, patirtas apmokant už teisinę pagalbą gynėjui, pripažinti proceso išlaidomis?“. Lietuvos Aukščiausiasis teismas išaiškino, jog „BPK išteisintojo išlaidos gynėjo paslaugoms apmokėti tiesiogiai nėra įvardytos kaip proceso išlaidos, tačiau BPK 103 straipsnio 6 punkte, 104 straipsnio 2 dalyje teismui leidžiama proceso išlaidomis laikyti ir proceso metu patirtas išlaidas, kurios nėra nurodytos BPK 103 straipsnio 1-5 punktuose. Išteisintojo išlaidos gynėjo paslaugoms apmokėti neabejotinai yra patirtos dėl pradėto baudžiamojo proceso, todėl nėra jokių kliūčių šių išlaidų laikyti proceso išlaidomis“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 27 d. konsultacija).

Pagal savo prasmę ir pobūdį Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnyje nurodytomis proceso išlaidomis yra laikomos tos išlaidos, kurias patiria valstybė baudžiamojo proceso metu. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Nepaisant to, autoriaus nuomone, advokato darbo apmokėjimo išlaidos taip pat atitinka jau anksčiau šiame darbe įvardintus baudžiamojo proceso išlaidų požymius. Išlaidos advokato darbo apmokėjimui yra susijusios su konkrečia baudžiamąja byla; šios išlaidos yra skirtos atlyginti už advokato suteiktas paslaugas; patyręs šias išlaidas proceso dalyvis siekia tinkamai apginti savo teises; šias išlaidas teismas turi teisę pripažinti proceso išlaidomis.

Atkreiptinas dėmesys, kad dabartiniame Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio reguliavime yra kalbama tik apie advokato darbo apmokėjimą ir šių išlaidų atlyginimą, tačiau išlaidų, turėtų advokato pagalbai apmokėti vieta, tarp kitų baudžiamojo proceso išlaidų, lieka neapibrėžta. Atsižvelgiant į tai, autoriaus nuomone, Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnį būtų tikslinga papildyti advokato darbo apmokėjimo išlaidomis, priskiriant šias išlaidas prie baudžiamojo proceso išlaidų.

Taigi, Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 punkte nurodant, kad baudžiamojo proceso išlaidas sudaro kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis, galima teigti, kad Lietuvos Respublikos BPK yra numatytas nebaigtinis baudžiamojo proceso išlaidų sąrašas.

2. BAUDŽIAMOJO PROCESO IŠLAIDŲ ATLYGINIMAS

2.1. Baudžiamajo proceso išlaidų atlyginimo sistemos

Nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padaręs asmuo sulaukia teismo bausmės už padarytą nusikalstamą veiką. Asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį, tuo atveju jeigu minėti asmenys savanoriškai neatlygina nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytos žalos (Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 109 str.). Tai reiškia, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo be teismo paskirtos bausmės taip pat turi atlyginti ir padarytą žalą, jeigu tokia žala buvo padaryta. Valstybė taip pat patiria išlaidas (žalą), siekdama išaiškinti padarytas nusikalstamas veikas, patraukdama baudžiamojon atsakomybėn kaltininkus. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) yra pažymėjęs, jog proceso išlaidos neprilyginamos nuobaudai ar bausmei, kuri skiriama už nusikalstamos veikos padarymą (EŽTT 1994 m. spalio 12 d. sprendimas Leutscher prieš Nyderlandus). Atsižvelgiant į tai, valstybės gali pasirinkti modelius, kaip spręsti baudžiamajo proceso išlaidų atlyginimo klausimą. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, jog nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra nuolatinė valstybės funkcija, kuri turi būti finansuojama valstybės lėšomis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos Konstituciniu Teismas išaiškinęs, kad valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą, *inter alia*, nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas taip pat pasisakęs, kad jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių

nusikalstamumą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas). Taigi, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje laikosi pozicijos, kad nusikaltimų užkardymas turi būti finansuojama valstybės lėšomis, o ne nusikaltimą padariusio asmens (įtariamojo, kaltinamojo) lėšomis.

Andriaus Kubiliaus 2008-2012 m. vadovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) turėjo priešingą viziją, palyginus su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ 232 punkte buvo nurodyta, kad Vyriausybė sieks, jog valstybės patirtas išlaidas dėl konkretaus nusikaltimo užkardymo, išaiškinimo, paramos aukai ir aukai suteiktos medicinos pagalbos apmokėtų kaltas asmuo. Vyriausybė buvo numačiusi išanalizuoti atitinkamus teisės aktus dėl valstybės regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisės iš atsakingo už žalą asmens įgyvendinimo ir parengti teisės aktų, užtikrinsiančių efektyvesnį regreso taikymą, projektus (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimas). Autoriui minėtas Vyriausybės siekis, jog valstybės patirtas išlaidas dėl nusikaltimo išaiškinimo apmokėtų kaltas asmuo, primena Vyriausybės patvirtintą Valstybinę eismo saugumo programą „Vizija – nulis“, kuria siekiama, kad iki 2050 m. būtų nulis žuvusiųjų Lietuvos keliuose (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 18 d. nutarimas). Autoriaus nuomone, tai gražiai skambančios idėjos, kurių realus įgyvendinimas yra sunkiai įmanomas bei reikalaujantis pokyčių tiek teisiniame reglamentavime, tiek baudžiamojoje politikoje. Autoriaus nuomone, būtina atsižvelgti ir į tai, kad visas patirtas proceso išlaidas išieškant iš nuteistojo, proceso išlaidų išieškojimo procesas gali būti brangesnis, nei siekiama nauda.

Lietuvos Respublikos BPK yra numatytos galimybės priteisti iš kaltininkų jų nusikalstamų veikų tyrimo išlaidas. Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad teismas, priimdamas nuosprendį, turi teisę nuspręsti išieškoti iš nuteistojo proceso išlaidas, išskyrus išlaidas, skirtas mokėti vertėjui ir išlaidas, patirtas atliekant nepilnamečio įtariamojo ar nepilnamečio kaltinamojo individualų vertinimą. Taip pat, teismas turi teisę nuspręsti išieškoti proceso išlaidas ir iš kaltu pripažinto kaltinamojo, kuris nuo bausmės buvo atleistas arba kuriam bausmė nepaskirta (Lietuvos Respublikos BPK 105 str. 2 d.).

Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnis daro išimtį ir neišieško sumų, skirtų mokėti vertėjui. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK)

6 straipsnyje nurodyta, kad kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi mažiausiai šias teises, t. y. būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotas apie pateikiamo jam kaltinimo pobūdį ir pagrindą, taip pat nemokamai naudotis vertėjo pagalba, jeigu nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1995). Lietuvos Respublikos BPK 8 straipsnyje nurodyta, kad proceso dalyviai turi teisę naudotis vertėjo paslaugomis Lietuvos Respublikos BPK nustatyta tvarka. Atsižvelgiant į tai, kad vertėjo funkciją turi užtikrinti valstybė, vertimo išlaidos iš nuteistojo neišieškomos (Goda et al. 2003, p. 263).

Lietuvos Respublikos BPK 2019 m. liepos 16 d. įstatymu buvo papildytas 189¹ straipsniu. Šio straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog pirmą kartą apklausus nepilnametį įtariamąjį, ikiteisminį tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nedelsdamas kreipiasi į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją dėl nepilnamečio įtariamojo individualaus vertinimo. Lietuvos Respublikos BPK papildžius 189¹ straipsniu iškilo būtinybė papildyti ir Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnį, nurodant, kad ne tik vertėjo, tačiau ir nepilnamečio įtariamojo/kaltinamojo individualaus vertinimo išlaidos nėra išieškomos (Lietuvos Respublikos BPK 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-2, 189-1 straipsniais įstatymas, 2019). Taigi, valstybė užtikrina, kad nepilnamečio įtariamojo/kaltinamojo individualaus vertinimo, kurį atlieka valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, išlaidos nepriteisiamos net ir iš nuteisto nepilnamečio. Individualiu nepilnamečio vertinimu pasirūpina valstybė ir pati prisiima šių išlaidų našta.

Užsienio valstybių praktika dėl proceso išlaidų priteisimo iš nuteistojo yra įvairi ir kai kuriais atvejais pakankamai skirtinga. Prancūzijos Respublikos baudžiamajame kodekse nurodyta, kad visas teismo ir susijusių institucijų patirtas išlaidas sumoka valstybė, o šių išlaidų negalima išreikalauti iš nuteisto asmens. Prancūzijos Respublikoje laikomasi pozicijos, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, turi patirti pasekmes už taisyklių pažeidimą, o už jo padarytos veikos ištyrimą ir jo nubaudimą moka visa visuomenė, kuri suinteresuota šio mechanizmo veikimu (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2011, p. 62). Tai reiškia, kad Prancūzijos Respublikoje iš nuteistojo gali būti priteisiamos liudytojų, nuketėjusiųjų kelionės išlaidos, tačiau paties teismo ar kitų valstybės institucijų, vykdančių teisingumą, patirtos išlaidos jokiais atvejais negali būti priteisiamos iš nuteistojo.

Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) praktika yra kitokia. JAV baudžiamojo proceso kodekse, taip pat atskirų valstijų baudžiamųjų procesų kodeksuose numatyta galimybė

teismui priimant sprendimą priteisti su nusikalstama veika susijusias išlaidas, taip pat ir kai kurias su asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn susijusias išlaidas. Tokios išlaidos apima išmokas liudytojams, kelionių išlaidas, netgi sumas, įskaičiuojamas į teismo darbuotojų atlyginimus, priklausomai nuo kiekvienos valstijos nustatytos procesinių išlaidų sampratos (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2011, p. 62). Tai reiškia, kad JAV iš nuteistojo gali būti priteisiamos ir išlaidos susijusios su nuteistojo padarytos nusikalstamos veikos ištyrimu, t. y. ir paties teismo ir kitų institucijų, vykdančių teisingumą, patirtos išlaidos.

Pažymėtina tai, kad ir tarp pačių Europos valstybių galima įžvelgti skirtingų modelių dėl baudžiamojo proceso išlaidų priteisimo iš nuteistojo.

Bulgarijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 187 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad baudžiamojo proceso išlaidos apmokamos iš atitinkamos institucijos biudžete numatytų sumų, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus (Bulgarijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2005).

Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 465 straipsnio 1 dalyje reglamentuojama, jog proceso išlaidas padengia kaltinamasis, jeigu jos buvo patirtos nagrinėjant bylą dėl nusikalstamos veikos, už kurią jis nuteistas (Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 1877).

Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 367 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, auditoriams, specialistams, vertėjams ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims išmokėtos sumos, skirtos kelionės į teismo posėdžio vietą ir iš jos, bei apgyvendinimo išlaidos atlyginamos iš valstybės lėšų (Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2005).

Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 180 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad priėmus apkaltinamąjį nuosprendį, proceso išlaidas atlygina nuteistoji šalis. To paties straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad priteisdamas proceso išlaidas, teismas atsižvelgia į nuteistojo finansinę padėtį. Jeigu proceso išlaidos gali viršyti nuteistojo galimybes, teismas dalį jų palieka valstybei. Nepilnamečio atveju visas proceso išlaidas gali padengti valstybė (Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2003).

Vadovaujantis skirtingų Europos valstybių baudžiamojo proceso kodeksais, galima teigti, jog kai kurių valstybių teisinėje sistemoje galioja nuostata, kad baudžiamojo proceso išlaidas apmoka valstybė, išskyrus tam tikras išimtis (Bulgarija, Prancūzija). Kitų valstybių teisinėje sistemoje galioja nuostata, jog baudžiamojo proceso išlaidas turi padengti nuteistasis

(Vokietija). Taigi, vienas iš modelių dėl baudžiamojo proceso išlaidų priteisimo yra įpareigoti teismą priteisti iš nuteistojo proceso išlaidas (Vokietija, Estija), kitas modelis numato galimybę teismui iš kalto asmens priteisti proceso išlaidas (Lietuva, Latvija). Nors tarp šių modelių egzistuoja skirtumas, tačiau taikant tiek vieną, tiek kitą modelį, konstatuotina, jog iš nuteistojo gali būti priteisiamos baudžiamojo proceso išlaidos. Skirtumas tik tas, kad vienais atvejais teismas privalo pagrįsti, kodėl įpareigoja nuteistuosius atlyginti valstybei jos patirtas išlaidas, kitais atvejais privalo pagrįsti, kodėl atleidžia asmenį nuo pareigos atlyginti proceso išlaidas.

Kaip jau ir buvo minėta, Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad teismas, priimdamas nuosprendį, turi teisę nuspręsti išieškoti iš nuteistojo proceso išlaidas, išskyrus išlaidas, skirtas mokėti vertėjui, ir išlaidas, patirtas atliekant nepilnamečio įtariamąjį ar nepilnamečio kaltinamąjį individualų vertinimą. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad Latvijos, Lietuvos bei Estijos baudžiamojo proceso kodeksų reguliavimai dėl baudžiamojo proceso išlaidų išieškojimo yra pakankamai panašūs, t. y. jog tam tikras baudžiamojo proceso išlaidas padengia valstybė, kitas išlaidas turi atlyginti nuteistasis. Įvertinus nurodytą, pagrįsta laikyti, jog Lietuvos Respublika, kaip ir daugelis Europos valstybių, turi galimybę iš nuteistojo išieškoti valstybės patirtas baudžiamojo proceso išlaidas. Pažymėtina tik tai, kad Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad teismas neišieško, o turi teisę nuspręsti išieškoti iš nuteistojo proceso išlaidas. Tai suponuoja, kad Lietuvos Respublikos BPK reguliavimas dėl proceso išlaidų išieškojimo ir nuteistojo nėra imperatyvaus pobūdžio, o tik suteikiantis teisę išieškoti proceso išlaidas iš nuteistojo.

Autoriaus nuomone, baudžiamojo proceso išlaidų išieškojimas iš kaltinamojo/nuteistojo tiesiogiai priklauso nuo teisinio reguliavimo ir vyraujančios teisės tradicijos. Lietuvos Respublikos pasirinktą teisinį reguliavimą baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo prasme bus galima geriau suprasti ir atskleisti jo turinį tik plačiau išnagrinėjus baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo institutą.

2.2. Baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimas ir atlyginamos sumos

2.2.1. Kelionės išlaidų atlyginimas ir atlyginimo sistema

Lietuvos Respublikos BPK 104 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad proceso išlaidos liudytojui, nukentėjusiajam, ekspertui, specialistui, vertėjui atlyginamos iš ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros ar teismo lėšų. Šių išlaidų atlyginimo tvarką ir jų dydžius nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliota institucija (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. 524 „Dėl Liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokėtinų sumų dydžio nustatymo ir apmokėjimo baudžiamajame procese ir administracinių nusižengimų teisenoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau – Aprašas) reglamentuoja liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams, dalyvaujantiems baudžiamajame procese ar administracinių nusižengimų teisenoje, išmokėtinų sumų dydžių nustatymą ir apmokėjimą.

Aprašo 2 punkte reglamentuojama, jog liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams (toliau – Apraše nurodyti subjektai), šaukiamiems pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją, į teismą ar instituciją (pas pareigūną), nagrinėjančią administracinio nusižengimo bylą, ir gyvenantiems ne iškvietimo vietoje, kompensuojamos kelionės į iškvietimo vietą ir atgal išlaidos, gyvenamosios patalpos nuomos išlaidos, taip pat mokami dienpinigiai.

Aprašo 5 punkte nurodyta, kad Apraše nurodytiems subjektams gyvenamosios patalpos nuomos ir kelionės išlaidos kompensuojamos, dienpinigiai mokami pagal teisės aktus, reglamentuojančius tarnybines komandiruotes Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Apraše nurodytiems subjektams Apraše nustatytos sumos išmokamos jiems atlikus savo pareigas pagal pateiktą rašytinį išlaidas patyrusio asmens ar jo įgalioto asmens prašymą ir dokumentus, įrodančius turėtas išlaidas. Taigi, norint, kad kelionės išlaidos būtų kompensuojamos, būtina pateikti rašytinį prašymą, kuriame turi būti nurodyti pateikiančio prašymą asmens: vardas, pavardė; asmens kodas ar gimimo metai; gyvenamosios vietos adresas; bylos, į kurios nagrinėjimą asmuo buvo šaukiamas, numeris ir procesinė padėtis joje;

bankas ir banko sąskaitos, į kurią prašoma pervesti pinigus, numeris; kelionės išlaidas patvirtinantys įrodymai.

Išlaidos atlyginamos tik esant nusikalstamą veiką tiriančio ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro arba baudžiamąją ar administracinio nusižengimo bylą nagrinėjančio teisėjo, teismo ar institucijos (pareigūno) patvirtinimui ir šias sumas išmokančios įstaigos vadovo ar jo įgalioto asmens sutikimui (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 25 d. nutarimas). Nurodytina, kad pateikus prašymą dėl kelionės išlaidų kompensavimo ikiteisminio tyrimo institucijai, prokurorui, teismui, prašymą turi patvirtinti įstaigos vadovas.

Pažymėtina, kad kompensuojamos tik pagrįstos kelionės išlaidos. Apie patirtų išlaidų pagrįstumą kiekvienu atveju sprendžiama individualiai, todėl asmenys neturėtų nepagrįstai išlaidauti pasirinkdami savo atvykimo į teismą ar ikiteisminio tyrimo instituciją būdą.

Lietuvoje teismai dažnu atveju turi teismo pirmininko patvirtintus įsakymus dėl liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams, dalyvaujantiems teismo procese, išlaidų kompensavimo tvarkos. Tokius teismo pirmininkų patvirtintus įsakymus turi priėmęs Panevėžio apylinkės teismas, Kauno apygardos teismas, Marijampolės apylinkės teismas ir kiti teismai (toliau – Įsakymai). Įsakymuose nurodyta, kad kartu su pasirašytu prašymu dėl kelionės išlaidų atlyginimo, turi būti pateiktas kelionės bilietas arba degalų įsigijimo dokumentas, transporto priemonės registracijos liudijimo kopija, kiti kelionės išlaidas pagrindžiantys dokumentai. Teismas, gavęs prašymą dėl kelionės išlaidų atlyginimo, priimančias sprendimą dėl apmokėtinų kelionės automobiliu išlaidų dydžio, atsižvelgia į kelionės metu nuvažiuotų kilometrų skaičių ir degalų sunaudojimo normas, nustatytas atitinkamai transporto priemonei, pagal Teismui pateiktus atitinkamos transporto priemonės gamintojo nurodytus automobilio techninius duomenis, t. y. degalų sunaudojimo normas 100 kilometrų (Panevėžio apylinkės teismo pirmininko 2021 m. birželio 10 d. įsakymas, Kauno apygardos teismo pirmininko 2019 m. birželio 21 d. įsakymas, Marijampolės apylinkės teismo pirmininko 2018 m. kovo 14 d. įsakymas).

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta, galima teigti, kad Lietuvoje nėra nuoseklaus ir aiškaus kelionės išlaidų atlyginimo reglamentavimo mechanizmo, nėra nustatytų ir maksimalių dydžių dėl šių išlaidų atlyginimo. Lietuvos Respublikos BPK nukreipia į poįstatyminį teisės aktą, t. y. Aprašą. Šis Aprašas nukreipia į teisės aktus, reglamentuojančius tarnybines komandiruotes Lietuvos Respublikos teritorijoje, o galiausiai Lietuvos Respublikos teismų pirmininkai priima

įsakymus dėl minėtų išlaidų kompensavimo tvarkos, įsinešdami aiškumo ir sau, ir baudžiamojo proceso dalyviams.

Kaip pavyzdį galima pateikti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2020 m. balandžio 29 d. priimtą įsakymą Nr. 1R-184 „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų bylose atlygintinų išlaidų advokato ar advokato padėjėjo suteiktoms paslaugoms apmokėti nustatymo patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos). Autoriaus nuomone, tokios Rekomendacijos įneša aiškumo teisiniame reguliavime, kadangi nustatant aiškius maksimalius atlygintinų išlaidų dydžius lieka mažiau vietos interpretacijoms. Lietuvos Respublikos Vyriausybė tokiu poįstatyminiu aktu apibrėžia tam tikras ribas, kurios padeda tiek teismams sprendžiant dėl patirtų išlaidų apimties adekvatumo, tiek ir subjektui, mokančiam už teisinę paslaugą, žinoti, kokia dalis patirtų išlaidų yra gražintina.

Kitose Europos valstybėse yra priimti net atskiri įstatymai dėl liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokėtinų sumų dydžio nustatymo ir apmokėjimo. Vokietijoje yra ekspertų, vertėjų, vertėjų darbo apmokėjimo ir garbės teisėjų, liudytojų ir trečiųjų asmenų, teisėjų atlyginimų ir kompensacijų įstatymas (toliau – JVEG). Minėtame įstatyme yra išskirtas kelionės išlaidų kompensavimas, atlyginimas ekspertams ir vertėjams, specialiųjų išlaidų kompensacija, pažymėtina ir tai, kad šiame įstatyme reglamentuojami ir žalos klausimai liudytojams ir kitiems asmenims. Grįžtant prie kelionės išlaidų pažymėtina tai, kad JVEG 5 straipsnio 2 dalis numato net transporto priemonės eksploatavimo ir nusidėvėjimo išlaidų atlyginimą (JVEG 5 straipsnio 2 dalis, 2004).

Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje nėra nuoseklaus ir aiškaus kelionės išlaidų reglamentavimo mechanizmo, o šias spragas bandoma užpildyti poįstatyminiais teisės aktais, siekiant sistemiškumo, reikalinga priimti atskirą įstatymą ar kitą teisės aktą dėl kelionės išlaidų atlyginimo tvarkos.

Panagrinėjus Lietuvos Respublikos teismų praktiką, galima pastebėti, kad kelionės išlaidos liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams yra pripažįstamos proceso išlaidomis ir priteisiamos pakankamai retai, o šių išlaidų sumos svyruoja nuo kelių iki kelių šimtų eurų.

Klaipėdos apygardos teismas liudytojams už jų kelionės išlaidas atlygino 503,16 Lt (145,54 Eur) sumą ir išieškojo šią sumą iš nuteistųjų (Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje)

Panevėžio apygardos teismas nukentėjusiajam ir specialistui už jų kelionės išlaidas kompensavo 69,35 Lt (20,10 Eur), todėl pripažinus šias išlaidas proceso išlaidomis jos išieškotos iš nuteistojo (Panevėžio apygardos teismo 2017 m. gruodžio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Šiaulių apygardos teismas nukentėjusiajam už jo kelionės išlaidas kompensavo 7,57 Eur sumą iš teismo sąskaitos, todėl pripažinus šias išlaidas proceso išlaidomis jos išieškotos iš nuteistųjų (Šiaulių apygardos teismo 2022 m. gruodžio 21 d. nutartis).

Šiaulių apygardos teismas nukentėjusiajam už jo kelionės išlaidas kompensavo 57,89 Eur sumą ir išieškojo šią sumą iš nuteistojo (Šiaulių apygardos teismo 2022 m. kovo 10 d. nutartis).

Lietuvos apeliacinis teismas liudytojo turėtas 19,09 Eur kelionės išlaidas pripažino proceso išlaidomis ir priteisė jas iš nuteistojo valstybei (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 13 d. nutartis).

Kauno apylinkės teismo Kauno rūmai atlygino liudytojui 8,12 Eur kelionės išlaidų, todėl šias išlaidas pripažinus proceso išlaidomis jos priteistos ir kaltinamojo (Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. birželio 1 d. nuosprendis).

Autoriaus nuomone, toks ne itin dažnas kelionės išlaidų priteisimas rodo, kad proceso dalyviai nėra linkę teismui teikti prašymus dėl patiriamų kelionės išlaidų. Tam įtakos gali turėti ne iki galo aiškus teisinis reguliavimas, taip pat ir tokių, palyginti nedidelių, sumų atlyginimo procedūra, kadangi norint, jog šios išlaidos būtų kompensuotos, reikia pateikti nurodytus dokumentus, laukti patvirtinimo ir t. t. Įtakos dėl kelionės išlaidų atlyginimo galėjo turėti ir COVID-19 pandemija, kadangi organizuojant nuotolinius teismo posėdžius, kelionės išlaidos nebuvo patiriamos. Galima daryti išvadą, kad kelionės išlaidų kompensavimo mechanizmas atsispindi teoriniame lygmenyje, tačiau praktikoje nėra naudojamas reguliariai.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime nėra nuoseklaus ir aiškaus kelionės išlaidų atlyginimo mechanizmo, o šias spragas bandoma užpildyti poįstatyminiais teisės aktais, siekiant sistemiškumo, reikalinga priimti atskirą įstatymą ar kitą teisės aktą dėl kelionės išlaidų atlyginimo tvarkos. Autoriaus nuomone, tokiaime įstatyme ar kitame teisės akte galėtų būti reglamentuojamos ne tik kelionės išlaidos, tačiau ir visos kitos baudžiamojo proceso išlaidos, kuriame būtų įtvirtinta baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo tvarka ir maksimalūs baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo dydžiai.

2.2.2. Atitraukimo nuo įprastinio darbo išlaidų atlyginimas

Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 2 dalyje reglamentuojama, jog proceso išlaidomis pripažįstami liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atitraukimą nuo įprastinio darbo.

Liudytojams ir nukentėjusiesiems proporcingai laikui (įskaitant kelionei skirtą laiką), kurio jie nedirbo, nes vyko pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą, kompensuojamas darbo užmokestis, ne mažesnis už vidutinį, šaukiamajam asmeniui pateikus pažymą iš savo darbovietės apie darbo užmokesčio dydį (Goda et al. 2003, p. 261). Tai reiškia, kad liudytojui ir nukentėjusiajam atlyginamos ne tik kelionės išlaidos, tačiau kompensuojamas darbo užmokestis už tą laiką, kai liudytojas ar nukentėjusysis negalėjo dirbti. Kompensacijos dydis nustatomas pagal pateiktą pažymą apie darbo užmokesčio dydį, išduotą nukentėjusiojo, liudytojo darbdavio ar jo įgalioto asmens. Nepateikus tokios pažymos ir informacijos iš darbovietės apie nemokėtą darbo užmokestį, kompensacija nemokama (Kauno apygardos teismo pirmininko 2019 m. birželio 21 d. įsakymas).

Aprašo 8 punkte nurodyta, kad jeigu šaukiamasis asmuo nedirba, už jo atitraukimą nuo įprastinio užsiėmimo apmokamos faktiškai jo turėtos išlaidos pagal pateiktus jas pagrindžiančius dokumentus. Tai reiškia, kad jeigu liudytojas arba nukentėjusysis nedirba, toks asmuo turi pagrįsti, jog dėl dalyvavimo teisme ar kitoje teisėsaugos institucijoje buvo patirtos tam tikros išlaidos (pvz., asmuo dirba pagal individualią veiklą arba verslo liudijimą ir dėl dalyvavimo teisėsaugos institucijoje arba teisme buvo priverstas atsitraukti nuo įprastinių savo darbų).

Aprašo 8 punkte taip pat numatyta, kad kompensacija už atitraukimą nuo įprastinio darbo nemokama į teismą ar teisėsaugos instituciją šaukiamiems valstybės tarnautojams, kuriems Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo nustatytais atvejais paliekamas darbo užmokestis (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 25 d. nutarimas).

Analizuojant Lietuvos Respublikos teismų praktiką, pastebėtina, kad ginčų dėl liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokamų pinigų, skirtų atlyginti už jų atitraukimą nuo įprastinio darbo, pasitaiko itin retai.

Šiaulių apygardos teismas pagal liudytojo skundą patenkino liudytojo prašymą ir už atitraukimą nuo įprastinio darbo atlygino jam 27,13 Lt (7,9 Eur) sumą (Šiaulių apygardos teismo 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kitoje nutartyje Šiaulių apygardos teismas taip pat pagal liudytojo skundą patenkino jo prašymą ir už atitraukimą nuo įprastinio darbo jam atlygino 31,85 Lt (9,2 Eur) sumą (Šiaulių apygardos teismo 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Klaipėdos apylinkės teismas atmetė liudytojo prašymą dėl išlaidų apmokėjimo konstatuodamas, kad gyvenant toje pačioje vietovėje, kur yra teismo pastatas, tokios išlaidos nėra apmokamos, taip pat konstatuodamas, kad liudytojas transporto išlaidų ir nepatyrė, nes į teismo posėdį buvo pristatytas policijos pareigūnų, be to, teismo posėdyje dalyvavo tik 40 minučių. Klaipėdos apygardos teismas paliko galioti Kauno apylinkės teismo nutartį (Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Vadovaujantis nurodytu ir atsižvelgiant į itin negausius teismų procesinius sprendimus, kuriuose yra minimos atitraukimo nuo įprastinio darbo išlaidos, autoriaus nuomone, sprendina, kad liudytojai ir nukentėjusieji retai teikia prašymus teismui dėl atitraukimo nuo įprastinio darbo išlaidų atlyginimo arba teismai (valstybė) iš savo lėšų atlygina atitraukimo nuo įprastinio darbo išlaidas ir nėra linkusi šių išlaidų išieškoti iš nuteistųjų.

Taigi, Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 2 dalis įtvirtina, kad liudytojams ir nukentėjusiesiems kompensuojamas darbo užmokestis už laiką, kai liudytojas ar nukentėjusysis negalėjo dirbti, nes vyko pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą. Tuo atveju, jeigu liudytojas ar nukentėjusysis nedirba, už tokio asmens atitraukimą nuo įprastinio užsiėmimo apmokamos faktiškai turėtos išlaidos pagal pateiktus tokias išlaidas pagrindžiančius dokumentus.

2.2.3. Ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai

Pagal Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 3 dalį, proceso išlaidomis pripažįstami ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų darbą, išskyrus tuos atvejus, kai jie šias pareigas atlieka kaip tarnybines užduotis.

Pagrindinis visų teisėsaugos institucijų tikslas – greitas, objektyvus ir išsamus nusikalstamų veikų išaiškinimas. Su nusikalstamu įvykiu susiję tikrovės reiškiniai dažnai būna tokie sudėtingi ir saviti, kad siekiant juos iširti ir panaudoti įrodinėjimo procese būtina pasitelkti žinias iš įvairių žmogiškosios veiklos sferų. Tokios žinios baudžiamajame procese vadinamos specialiosiomis žiniomis (Burda, Juškevičiūtė, 2006, p. 19). Specialios žinios baudžiamąja procesine prasme – tai išsamios mokslo, technologijų, meno ar bet kurios kitos žmonių veiklos srities žinios, įgytos išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka, naudojamos įrodomajai ar kitai informacijai, būtinai nusikaltimui iširti, gauti (Jakučionienė, 2015, p. 67).

Lietuvos Respublikos BPK numatytos šios specialių žinių panaudojimo formos: ekspertizė, specialisto išvada ir specialisto dalyvavimas tyrimo veiksmuose. Pagrindinė eksperto funkcija yra atlikus tyrimus, surašyti ekspertizės aktą (Lietuvos Respublikos BPK 88 str. 1 d.). Specialistui pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus arba dalyvauti atliekant kitus baudžiamojo proceso veiksmus (Lietuvos Respublikos BPK 89 str. 1 d.). Taigi, tiek specialistas, tiek ekspertas atlieka svarbų vaidmenį ikiteisminio tyrimo metu, taip pat ir bylos nagrinėjimo teisme metu.

Aprašo 9 punkte nurodyta, kad ekspertams, specialistams ir vertėjams sumokama už jų darbą, išskyrus atvejus, kai jie šį darbą atlieka pagal tarnybines pareigas. Tais atvejais, kai ekspertai, specialistai ir vertėjai atlieka savo darbą pagal tarnybines pareigas, darbo užmokestį jiems moka juridinis asmuo, kuriame jie dirba (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 25 d. nutarimas). Tai reiškia, kad tuo atveju, jeigu yra vykdomos būtinos tarnybinės užduotys, tokios išlaidos negali būti pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo.

Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje atliktų objektų tyrimo veiksmų išlaidos negali būti pripažintos proceso išlaidomis. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro darbuotojai vykdydami savo tarnybines pareigas atliko ikiteisminio tyrimo metu paimtų objektų tyrimą ir prašė šias patirtas išlaidas pripažinti proceso išlaidomis. Kauno apygardos teismas išaiškino,

jog išlaidas, susijusias su specialisto išvada priteisti iš kaltinamojo nėra įstatyminio pagrindo (Kauno apygardos teismo 2014 m. birželio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Kitoje baudžiamojoje byloje buvo pateiktos specialistų išvados dėl pas kaltininką rastų medžiagų tyrimo ir ginklo bei šovinių tyrimo. Atsižvelgiant į tai, kad šios išlaidos laikytinos būtinomis vykdant tarnybines užduotis, šios išlaidos iš nuteistojo neišieškotinos (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 30 d. nuosprendis).

Pažymėtina, kad išlaidos, susijusios su objektų tyrimu, specialisto išvados davimu, yra susijusios su valstybės vykdoma veikla baudžiamosios justicijos srityje. Šių išlaidų užtikrinimas yra valstybės pareiga, kuri negali būti perkeliama asmeniui, kurio atžvilgiu vykdomas baudžiamasis procesas (Kauno apygardos teismo 2023 m. vasario 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taigi, išlaidos, kurios yra patiriamos tais atvejais, kai ekspertas ar specialistas atlieka tyrimą kaip tarnybines užduotis, negali būti vertinamos kaip proceso išlaidos. Svarbu ir tai, kieno iniciatyva yra atliekami tyrimai. Tais atvejais, kai tyrimai atliekami pačių ikiteisminio tyrimo pareigūnų iniciatyva, tokias išlaidas pripažinti proceso išlaidomis nėra jokio teisinio pagrindo (Kauno apygardos teismo 2023 m. sausio 9 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje, Kauno apygardos teismo 2022 m. sausio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje, Šiaulių apygardos teismo 2018 m. birželio 14 d. nutartis).

Taigi, turėtos išlaidos už ekspertų, specialistų darbą gali būti priteisiamos iš kaltinamojo tik tada, kai jas atlieka ekspertai, specialistai ne pagal tarnybines pareigas. Pažymėtina, kad teismų praktikoje tokie atvejai pasitaiko pakankamai retai, tačiau dažniausiai tokie atvejai būna susiję su psichologų paslaugomis arba ikiteisminio tyrimo institucijai ar teismui sudarius autorinę mokslinę sutartį.

Lietuvos Respublikos BPK 186 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad į mažamečio liudytojo ar mažamečio nukentėjusiojo apklausą visuomet, taip pat į nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausą dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dėl pelnytos iš nepilnamečio prostitucijos ar nepilnamečio įtraukimo į prostituciją arba kitais atvejais, kai to prašo proceso dalyviai arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva, privalo būti kviečiamas psichologas, kuris padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgdamas į jo socialinę ir psichologinę brandą.

Ikiteisminio tyrimo teisėjai atlikus nukentėjusiųjų ir liudytojų apklausą, apklausoje dalyvavo specialistė psichologė už kurios suteiktas paslaugas ikiteisminiame tyrime buvo

patirtos išlaidos, šias išlaidas teismas pripažino proceso išlaidomis ir išieškojo iš nuteistojo (Šiaulių apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pažymėtina, kad minėtoje baudžiamojoje byloje policijos komisariatas ikiteisminiame tyrime apmokėjo už psichologės suteiktas paslaugas ir prašė šias išlaidas pripažinti proceso išlaidomis. Atsižvelgiant į tai, kad specialistė-psichologė nebuvo nei teismo, nei policijos komisariato darbuotoja, teismas šias išlaidas pripažino proceso išlaidomis ir išieškojo iš nuteistojo.

Kitoje byloje ikiteisminio tyrimo institucija ikiteisminio tyrimo metu sudarė autorinę mokslinę tyrimo sutartį, todėl šiuo atveju susidariusios išlaidos dėl ekspertizės atlikimo pripažintinos proceso išlaidomis ir priteistinos iš kaltinamojo (Šiaulių apygardos teismo 2018 m. liepos 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Taigi, baudžiamąją procesinę veiklą įgaliota vykdyti institucija tam, kad jos patirtos sąnaudos galėtų būti pripažintos proceso išlaidomis, turėtų kreiptis ne į valstybės išlaikomą ekspertinę įstaigą, bet į privačia veikla užsiimančią ekspertą (specialistą), nes tik toks asmuo gali būti laikomas nevykdančiu tarnybinės užduoties (Gušauskienė, 2001, p. 87).

Pažymėtina, kad tokia galimybė yra. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymo Nr. I-14 „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“ (toliau - Rekomendacijos dėl užduočių) 1 punkte nurodyta, kad šios rekomendacijos nustato Lietuvos Respublikos BPK numatytų objektų tyrimo, ekspertizių skyrimo ir atlikimo ikiteisminiame tyrime tvarką, taip pat kai kurių rūšių objektų tyrimų ir ekspertizių skyrimo ypatumus Rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo 6 punkte nurodyta, kad užduotis atlikti objektų tyrimą ir (ar) ekspertizę gali būti skiriama valstybės institucijose (įstaigose) dirbantiems ir (ar) privatiems specialistams ar ekspertams.

Lietuvos Respublikos BPK 105 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad proceso dalyvis, kuris savo nuožiūra pakvietė dalyvauti procese ekspertą, specialistą, gynėją ar atstovą arba turėjo kitų išlaidų, jas apmoka pats iš savo lėšų. Proceso dalyvis gali prašyti teismo, kad šios išlaidos būtų pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo.

Proceso išlaidomis pripažįstamos tokios ekspertų, specialistų išlaidos, kurios susidaro nukentėjusiajam savo iniciatyva užsakant ekspertizę, siekiant apginti savo interesus ir yra susijusios su nagrinėjama byla (Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pažymėtina, kad net ir tokiu atveju, kai nukentėjusysis savo iniciatyva užsako ekspertizę ar specialisto išvadą, siekdamas apginti savo interesus, būtina įvertinti, kokia buvo pateiktos išvados/ekspertizės esmė. Kauno apygardos teismas vienoje iš savo nutarčių vertindamas nukentėjusiojo iniciatyva atliktą specialisto išvadą nurodė, kad būtina įvertinti ir tai, ar išvadoje nurodytos aplinkybės turėjo lemiamos reikšmės priimamam procesiniam sprendimui. Šioje konkrečioje byloje specialisto išvadoje nurodytos aplinkybės buvo nuosekliai paneigtos, todėl šių išlaidų teismas nepripažino proceso išlaidomis ir jų nepriteisė iš nuteistojo (Kauno apygardos teismo 2023 m. sausio 18 d. nutartis).

Taigi, pagal Lietuvos Respublikos BPK, proceso dalyvis turi teisę pasikviesti dalyvauti procese ekspertą, specialistą, tačiau patirtas išlaidas apmoka iš savo lėšų. Proceso dalyvis gali prašyti teismo, kad šios išlaidos būtų pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo. Tam, kad eksperto ar specialisto išvados būtų pripažintos proceso išlaidomis, būtina, kad ekspertas ar specialistas tokią užduotį atliktų ne kaip savo tarnybinę užduotį, taip pat reikšminga ir tai, kokia pateiktos išvados esmė ir ar teismas vadovavosi išvada priimdamas nuosprendį.

2.2.4. Daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidų atlyginimas

Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 5 punkte nurodyta, kad proceso išlaidas sudaro daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidos. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad sumos, išleidžiamos daiktams, turintiems reikšmės nusikalstamai veikai tirti ar nagrinėti, laikyti ar persiųsti, gali būti susijusios ir su jų transportavimu, saugojimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teismų praktikoje transporto priemonių transportavimo išlaidos iš įvykio vietos į saugojimo aikštelę, jų saugojimo išlaidos, sudaro didžiąją dalį daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidų. Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos sulaikytų prekių (daiktų) administravimo išlaidos kontrabandos bylose, taip pat yra pripažįstamos proceso išlaidomis.

Vadovaujantis teismų praktika, valstybės patirtos išlaidos, susijusios su transporto priemonių, kurios buvo nusikalstamos veikos padarymo priemonėmis, priverstiniu nuvežimu bei saugojimu, pripažįstamos proceso išlaidomis ir priteisiamos iš kaltais pripažintų asmenų (Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. kovo 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Tokių išlaidų dydžiai pasitaiko pakankamai įvairūs. Alytaus apylinkės teismas priteisė iš kaltinamojo 35,09 Eur dydžio išlaidas, susijusias su motociklo priverstiniu nuvežimu (Alytaus apylinkės teismo Alytaus rūmų 2022 m. balandžio 26 d. nuosprendis). Šiaulių apygardos teismas pripažino proceso išlaidomis 201,30 Eur sumą už transporto priemonės nuvežimo ir saugojimo paslaugas (Šiaulių apygardos teismo 2021 m. rugsėjo 21 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje). Panevėžio apygardos teismas nusprendė pripažinti automobilio priverstinio nuvežimo išlaidas – 108,90 Eur ir šio automobilio saugojimo išlaidas – po 2,42 Eur už kiekvieną parą, proceso išlaidomis, priteisiant jas iš nuteistojo (Panevėžio apygardos teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje Panevėžio apygardos teismas už automobilio priverstinį nuvežimą ir saugojimą iš nuteistojo priteisė 943,8 Eur išlaidų (Panevėžio apygardos teismo 2020 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Transporto priemonė gali būti priverstinai nuvežama į institucijos, kurios pareigūnas priėmė sprendimą transporto priemonę priverstinai nuvežti, ar į ūkio subjekto, kuriam suteikta teisė verstis tokia ūkine komercine veikla, transporto priemonių stovėjimo aikštelę (Lietuvos Respublikos saugos eismo automobilių keliais įstatymas, 2000). Kaip matyti iš teismų

praktikos, ikiteisminio tyrimo institucijos (komisariatai) yra sudarę viešųjų pirkimų sutartis su ūkio subjektais, kurie verčiasi transporto priemonių saugojimo veikla. Ikiteisminio tyrimo institucijos tokiems ūkio subjektams pačios atlygina šias išlaidas, o teismui saugojimo išlaidas pripažinus proceso išlaidomis, jos atlyginamos ikiteisminio tyrimo institucijoms. Priverstinio automobilio nuvežimo ir saugojimo išlaidos, t. y. ūkio subjektų nustatytos kainos skiriasi priklausomai nuo regiono⁴, tačiau galutinė iš nuteistojo priteisiama tokių išlaidų suma dažniausiai priklauso nuo konfiskuotų transporto priemonių skaičiaus, taip pat laiko tarpo nuo transporto priemonės konfiskavimo iki nuosprendžio įsiteisėjimo dienos.

Kita kategorija daiktų, kuriuos saugant patiriamos išlaidos, yra Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos sulaikytų ir konfiskuotų prekių, kurios saugomos muitinės sandėlyje, administravimo išlaidos. Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus 2019 m. kovo 29 d. įsakyme Nr. 1B-288 „Dėl sulaikytų ir konfiskuotų prekių administravimo išlaidų apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“ (toliau – Muitinės įsakymas) 2 punkte nurodyta, kad administruojant prekes patiriamos transportavimo ir krovos darbų, saugojimo, sunaikinimo ir kitos išlaidos.

Muitinės įsakymo 5 punkte nurodyta, kad prekės saugojimo išlaidos skaičiuojamos pagal konkrečioje saugojimo vietoje prekės užimamo ploto proporciją jos saugojimo vietos bendrojo naudojimo plotui.

Lietuvos teismų praktikoje tokių prekių saugojimo išlaidos sudaro nuo 6,15 Eur sumos (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 24 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje) iki 3232,28 Eur dydžio išlaidų (dėl sulaikytų prekių krovos išlaidų, sulaikytų kontrabandos prekių palydos į saugojimo vietą išlaidų, sunaikinimo išlaidų) (Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Taigi, vadovaujantis teismų praktika, didžiąją dalį Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 5 punkte nurodytų daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidų sudaro transporto priemonių transportavimo išlaidos iš įvykio vietos į saugojimo aikštelę, jų saugojimo išlaidos.

⁴ Priverstinio transporto priemonės nuvežimo įkainis Alytaus mieste už transporto priemonę iki 3,5 t. sudaro 45 Eur sumą (su PVM).

Priverstinio transporto priemonės nuvežimo įkainis Vilniaus mieste už transporto priemonę iki 3,5 t. sudaro 145,20 Eur sumą (su PVM).

Priverstinio transporto priemonės nuvežimo įkainis Švenčionių mieste už transporto priemonę iki 3,5 t. sudaro 30 Eur sumą (su PVM).

Taip pat ir Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos sulaikytų prekių krovos, palydos į saugojimo vietą, saugojimo bei sunaikinimo išlaidos.

2.2.5. Kitų išlaidų atlyginimas

Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 punkte nurodyta, kad proceso išlaidas sudaro kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis.

Teismų praktikoje kitos išlaidos, kurios pripažįstamos proceso išlaidomis, dažniausiai sudaro procesinių dokumentų siuntimo išlaidos ir ekstradicijos išlaidos.

Pašto išlaidų sumos svyruoja nuo keliolikos iki kelių dešimčių eurų. Panevėžio apygardos teismas proceso išlaidomis pripažino pašto išlaidas ir priteisė iš nuteistojo 17,70 Lt (5,1 Eur) sumą. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad dokumentų išsiuntimai buvo būtini tiriant nuteistojo padarytą nusikalstamą veiką, tuo labiau, kad, išskyrus šaukimo nukentėjusiajai išsiuntimą, visi išsiųsti dokumentai buvo susiję su paties nuteistojo į teismą pristatymu bei jo gynėjo dalyvavimo teisme užtikrinimu. Todėl akivaizdu, kad su dokumentų išsiuntimu atsirado ir būtinos pašto išlaidos (Panevėžio apygardos teismo 2010 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kauno apylinkės teismo Kauno rūmai procesinių dokumentų siuntimo išlaidas – 17,02 Eur, pripažino proceso išlaidomis ir priteisė iš kaltinamojo valstybei (Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. kovo 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Ekstradicijos išlaidos paprastai pripažįstamos proceso išlaidomis ir priteisiamos iš nuteistojo tais atvejais, kai po nusikaltimo padarymo įtariamasis ėmė slapstytis, siekdamas išvengti patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Taigi, jeigu ekstradicijos išlaidos atsiranda dėl pasislėpusio nuteistojo sąmoningų veiksmų, jos paprastai pripažįstamos proceso išlaidomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Ekstradicijos išlaidų sumos svyruoja priklausomai nuo šalies iš kurios teko pargabenti kaltinamąjį, taip pat nuo pareigūnų atliktų veiksmų, kadangi pargabenimo išlaidas taip pat sudaro: policijos pareigūnų komandiruotės išlaidos (dienpinigiai, miesto ekologiniai mokesčiai, vidaus kelionių užsienyje išlaidos), taip pat kelionės, apgyvendinimo paslaugų, draudimo paslaugų išlaidos (Kauno apygardos teismo 2022 m. rugsėjo 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Kauno apygardos teismas 2288,40 Eur ekstradicijos išlaidas pripažino proceso išlaidomis ir išieškojo iš nuteistojo, nuteistąjį pargabenus iš Jungtinės Karalystės (Kauno apygardos teismo 2022 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiaulių

apygardos teismas susidariusias ekstradicijos išlaidas – 2888,73 Eur, kurios buvo nulemtos paties nuteistojo priešingo teisei elgesio, pripažino proceso išlaidomis ir priteisė jas iš nuteistojo (Šiaulių apygardos teismo 2022 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kauno apygardos teismas priteisė iš kaltinamojo Policijos departamentui prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos net 9164,63 Eur sumą ekstradicijos išlaidų, pripažinus šias išlaidas proceso išlaidomis. Teisėjų kolegija nurodė, kad ekstradicijos išlaidos atsirado dėl kaltinamojo sąmoningų veiksmų, o tokia ekstradicijos išlaidų suma susidarė todėl, kad Lietuvos pareigūnai vyko kaltinamojo parsigabenti į JAV (Kauno apygardos teismo 2021 m. lapkričio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Kaip vieną iš ypatumų dėl „kitų proceso“ išlaidų, numatytų Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 punkte, galima išskirti ir tai, jog įstatymo leidėjo nurodytos „kitos išlaidos“ nesiejamos su proceso dalyviais, išvardintais Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnyje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai reiškia, kad „kitos išlaidos“ gali būti atlyginamos ne tik liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams, tačiau ir kitiems asmenims, kurie dalyvavo baudžiamajame procese.

Pažymėtina ir tai, kad teismų praktikoje Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnyje nurodytos išlaidos, kurias teismas pripažįsta proceso išlaidomis, paprastai yra priteisiamos iš nuteistojo, kai tokios išlaidos yra tiesiogiai susijusios su jam pareikštais kaltinimais arba nuteistojo veiksmai turi įtakos tokių išlaidų atsiradimui ar jų dydžiui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Atsižvelgiant į tai, autoriaus nuomone, Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnį būtų tikslinga papildyti procesinių dokumentų siuntimo išlaidomis. Pažymėtina, kad tokios išlaidos yra tiesiogiai susijusios su nuteistajam pareikštais kaltinimais, nuteistojo veiksmai turi įtakos tokių išlaidų atsiradimui, taip pat šios išlaidos atitinka Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją, jog Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnyje nurodytomis proceso išlaidomis yra laikomos tos išlaidos, kurias patiria valstybė baudžiamojo proceso metu. Galima teigti, kad procesinių dokumentų siuntimo išlaidas patiria būtent valstybė baudžiamojo proceso metu. Autoriaus nuomone, nors teismai procesinių dokumentų siuntimo išlaidas gali pripažinti baudžiamojo proceso išlaidomis vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 punktu, tačiau procesinių dokumentų siuntimo išlaidas reglamentuojant Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio atskirame punkte, būtų pasiekti Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatyme

(toliau – Teisėkūros įstatymas) numatyti teisėkūros principai. Teisėkūros įstatymo 3 straipsnyje nurodyti teisėkūros principai, kurie išreiškia tam tikrus imperatyvius reikalavimus, siekiant sukurti vientisą, nuoseklią, darnią ir veiksmingą teisės sistemą. Minėtame straipsnyje nurodomi tokie principai kaip tikslingumas, aiškumas, sistemiškumas. Autoriaus nuomone, Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnį papildžius procesinių dokumentų siuntimo išlaidomis, šis straipsnis būtų dar tikslesnis, aiškesnis ir sistemiškesnis.

Apibendrinant tai kas nurodyta šioje dalyje galima teigti, kad Lietuvos Respublikos teismų praktikoje Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 dalyje numatytas kitas išlaidas, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis dažniausiai sudaro procesinių dokumentų siuntimo (pašto) ir ekstradicijos išlaidos.

3. ADVOKATO DARBO APMOKĖJIMO IŠLAIDOS IR VALSTYBĖS GARANTUOJAMA TEISINĖ PAGALBA

3.1. Advokato darbo apmokėjimo išlaidų atlyginimas

Analizuojant atstovavimo išlaidų ištakas, Dr. Middletono teigimu, nors advokato darbas yra sunkiausia iš visų kitų profesijų, tačiau romėnai nebuvo samdiniai ir nesiėmė jo už jokių užmokesčių, kadangi buvo draudžiama imti pinigus ar priimti už tai net dovaną. Nepaisant to, turtingiausi, didžiausi ir kilniausi Romos gyventojai laisvai siūlė savo talentus tarnauti savo piliečiams, kaip bendri nekaltų ir kenčiančiųjų globėjai ir gynėjai (Ciceronas, išnaša Nr. 124, 55 pr. Kr.)

Pirmą kartą Lietuvos teisės šaltiniuose asmens atstovas teisme, vadinamas prokuratoriumi, minimas 1529 m. (Balnienė, 2005, p. 17). Pirmojo Lietuvos Statuto 9 straipsnyje buvo nurodyta, jog „dėl garbės, jei kas kieno garbę apšmeižtų, tokioje byloje kiekvienas turi sau turėti prokuratorių⁵, kokį įmanytų gauti“ (Balnienė, 2005 cituota Valikonytė et al., 2001, p. 46). Nors pirmajame Lietuvos Statute nenurodoma, kaip turėtų būti atlyginama prokuratoriui, tačiau nurodymas „kokį įmanytų gauti“ gali būti suprantamas ir taip, kokį prokuratorių asmuo pažįsta ar galėtų nusišamdyti pagal savo turimas pajamas.

Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnyje reglamentuojamas advokato darbo apmokėjimas. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teismas turi teisę nuspręsti iš kaltinamojo išieškoti nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo patirtas išlaidas advokato arba advokato padėjėjo, kuris dalyvavo byloje kaip nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo atstovas, paslaugoms apmokėti.

EŽTT viename iš savo sprendimų išaiškino, jog nuteistasis iš principo visada privalo sumokėti teismo paskirtų advokatų honorarus ir išmokas, tai laikoma normalia apkaltinamojo nuosprendžio pasekme (EŽTT 1992 m. rugsėjo 25 d. sprendimas Croissant prieš Vokietiją). Tais atvejais, kai nėra skiriama valstybės garantuojama teisinė pagalba, advokatui moka pats įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis arba jų pavedimu ar sutikimu - kiti asmenys (Lietuvos Respublikos BPK 106 str. 1 d.).

Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 50 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nustatant advokato užmokesčio už teisinę paslaugas dydį, turi būti atsižvelgta į bylos

⁵ Prokuratorius - asmuo, teikęs teisinę pagalbą asmenims ir atstovavęs jiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismuose.

sudėtingumą, advokato kvalifikaciją ir patirtį, kliento finansinę padėtį ir kitas reikšmingas aplinkybes. Teismas, atsižvelgdamas į nuteistojo turtinę padėtį, gali advokato darbo apmokėjimo išlaidų kaltinamajam nepriteisti ar jų dydį sumažinti. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje laikomasi nuostatos, kad nukentėjusiojo nurodomas jo patirtų atstovavimo išlaidų dydis neįpareigoja teismo priteisti nurodomą sumą, o yra tik viena iš aplinkybių, į kurią atsižvelgiama nustatant proceso išlaidų dydį. Teismas negali priteisti proceso dalyvio prašomos atstovavimo išlaidų sumos, jei yra pagrindas konstatuoti, kad nurodoma atstovavimo suma yra per didelė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, kiekvienu konkrečiu atveju dėl nukentėjusiojo, civilinio ieškovo patirtų išlaidų turėtų advokato pagalbai apmokėti yra sprendžiama atsižvelgiant į baudžiamosios bylos medžiagos apimtį, bylos sudėtingumą. Taip pat, teismas privalo įvertinti tokių išlaidų būtinumą ir pagrįstumą, be kita ko, atsižvelgdamas į proceso stadiją, kurioje yra sprendžiama dėl tokių išlaidų atlyginimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kaip šiame darbe jau buvo minėta, Lietuvos Respublikos teisingumo ministras 2022 m. balandžio 29 d. įsakymu patvirtino Rekomendacijas. Rekomendacijos numato kriterijus, į kuriuos atsižvelgiama nustatant atlygintinų asmens patirtų išlaidų advokato ar advokato padėjėjo baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų bylose suteiktoms teisinėms paslaugoms apmokėti dydį ir atlygintinų išlaidų rekomenduojamą maksimalų dydį (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. balandžio 29 d. įsakymas). Rekomendacijose nustatyti kriterijai, kuriais teismai vadovaujasi nustatydami atlygintinų išlaidų dydį, pavyzdžiui, bylos sudėtingumas, proceso trukmė, apimtis, teisinių paslaugų kompleksiskumas. Rekomendacijose numatyti ir atlygintinų išlaidų rekomenduojami maksimalūs dydžiai, pavyzdžiui, apeliacinio skundo parengimo atlygintinų išlaidų dydis šiuo metu siekia 4794,3 Eur, kasacinio skundo parengimo atlygintinų išlaidų dydis – 5397 Eur⁶. Atsižvelgiant į tai kas nurodyta, galima teigti, kad nors Rekomendacijos ir numato atlygintų advokato išlaidų maksimalius dydžius, tačiau tai yra rekomendacinio pobūdžio teisės aktas. Teismai, atsižvelgdami į bylos sudėtingumą, proceso trukmę ir kitus Rekomendacijose nurodytus

⁶ Šios sumos yra kintančios, kadangi atlygintinų išlaidų dydis apskaičiuojamas taikant nustatytą koeficientą, kurio pagrindas yra Lietuvos statistikos departamento skelbiamas užpračio ketvirčio vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (bruto) šalies ūkyje

kriterijus turi galimybę įvertinti advokato atliktą darbą baudžiamojoje byloje ir sumažinti proceso dalyvio prašomą priteisti atstovavimo išlaidų sumą.

Vokietijoje Federacinėje Respublikoje advokatų užmokestį reglamentuoja Advokatų užmokesčio įstatymas (toliau – RVG), kuriame nustatyti advokatų įkainiai. Vokietijos RVG įstatymas nedraudžia sudaryti susitarimo dėl didesnio/mažesnio advokato darbo užmokesčio, užuot taikius įstatyme nustatytus įkainius. Nepaisant to, šiame įstatyme nurodyta, kad tik neteisminėse bylose galima susitarti dėl mažesnio už įstatyme nustatytą advokato darbo įkainį. Tuo atveju, jeigu advokatas atstovauja klientui teisme, sutartas užmokestis negali būti mažesnis, nei numatytas RVG įstatyme (Vokietijos Federacinės Respublikos Advokatų užmokesčio įstatymas, 2004). Taigi, Vokietijos Federacinės Respublikos teisinis reglamentavimas yra nustatęs minimalias ir maksimalias advokatų užmokesčio ribas.

Lenkijos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. spalio 22 d. įsakymu nustatyti minimalūs advokato darbo užmokesčių dydžiai įvairiose bylose, taip pat ir baudžiamosiose bylose. Pavyzdžiui, remiantis minėtu įsakymu, minimalus užmokestis advokatui už apeliacinio skundo parengimą Lenkijoje yra 720 PLN (153 Eur). Šio įsakymo 15 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad maksimalus užmokestis negali viršyti minimalios sumos, padaugintos iš 6. Atsižvelgiant į tai, galima paskaičiuoti, kad maksimalus užmokestis advokatui už apeliacinio skundo parengimą Lenkijoje yra 4320 PLN (918,36 Eur) (Lenkijos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. spalio 22 d. įsakymas).

Atsižvelgiant į Vokietijos Federacijos ir Lenkijos Respublikos teisinį reguliavimą, dėl advokatų įkainių nustatymo, autoriaus nuomone, reikėtų pasvarstyti dėl minimalių advokato išlaidų atlyginimo rekomendacijų ir Lietuvoje. Lietuvoje Rekomendacijose numatyti pakankamai dideli atlygintinų išlaidų advokato paslaugoms maksimalūs dydžiai, tačiau minimalūs dydžiai nėra reglamentuoti. Autoriaus nuomone, tokios rekomendacijos dėl minimalių dydžių padėtų užtikrinti, jog už kiekvieną atliktą advokato procesinį veiksmą baudžiamojoje byloje būtų atlyginta bent jau minimali tokiose rekomendacijose nustatyta suma.

3.2. Išteisintojo turėtų advokato išlaidų atlyginimas

Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnis (redakcija iki 2022-05-01) nustatė specialų teisinį reguliavimą, pagal kurį atlyginamos asmens turėtos išlaidos advokato paslaugoms apmokėti tokiais atvejais:

- paskyrus valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, jos išlaidos atlyginamos tokios teisinės pagalbos teikimą reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos BPK 106 str. 1 d.), o teismui pripažinus asmenį kaltu – išieškomos iš to asmens (Lietuvos Respublikos BPK 106 str. 2 d.);
- tais atvejais, kai nėra skiriama valstybės garantuojama teisinė pagalba, advokatui moka pats įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis (Lietuvos Respublikos BPK 106 str. 1 d.);
- asmenį pripažinus kaltu, iš jo teismo sprendimu gali būti išieškomos taip pat ir nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo patirtos išlaidos advokato paslaugoms apmokėti (Lietuvos Respublikos BPK 106 str. 2 d.).

Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnyje (*redakcija iki 2022-05-01*) nebuvo nustatyta, kad asmeniui atlyginamos jo turėtos išlaidos advokato paslaugoms apmokėti tais atvejais, kai teismas priima išteisinamąjį nuosprendį, be kita ko, ir tais atvejais, kai nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Atsižvelgiant į tokį teisinį reguliavimą, tais atvejais, kai teismai priimdavo išteisinamuosius nuosprendžius, teismai darė išvadas, kad Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio 1 dalies norma yra specialioji BPK 105 straipsnio 5 dalies normos atžvilgiu, todėl proceso dalyvio turėtų išlaidų savo nuožiūra pasikviesto (pasirinkto) advokato paslaugoms atlyginimas (apmokėjimas) iš valstybės lėšų nepriteistinas. Tokias išlaidas, kaip tai nurodyta Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio 1 dalyje, apmoka pats proceso dalyvis, kuris savo nuožiūra pasikvietė advokatą (šiuo konkrečiu atveju – gynėją) ginti jo teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese. Vien tai, kad valstybinio kaltinimo byloje baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui buvo priimtas palankus sprendimas (išteisinamasis nuosprendis), savaime nesudaro pagrindo priteisti jam jo turėtas išlaidas gynybai iš valstybės baudžiamajame procese (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 10 d.; 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamosiose bylose).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2021 m. kovo 19 d. nutarimu pripažino, kad Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnis tiek, kiek pagal jį asmeniui, dėl kurio priimtas

išteisinamasis nuosprendis, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nėra atlyginamos būtinos ir pagrastos išlaidos advokatui, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 30 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 6 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Vertindamas Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad iš Konstitucijos nuostatų kylantis reikalavimas asmens teisės ginti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai *inter alia* reiškia, kad asmuo, gindamas savo pažeistas teises ir teisėtus interesus, turi teisę naudotis veiksminga advokato teikiama teisine pagalba. Iš Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmens teisė teisme ginti savo teises, *inter alia* naudojantis advokato teikiama teisine pagalba, būtų įgyvendinama realiai ir veiksmingai, be kita ko, numatyti, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, būtinų ir pagrįstų išlaidų šiai teisei įgyvendinti atlyginimą asmeniui, kuriam nėra taikoma teisinė atsakomybė.

Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu, pagal kurį asmeniui, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, jokiais atvejais nėra atlyginamos jo patirtos būtinos ir pagrįstos išlaidos advokatui, yra sudarytos prielaidos atsirasti situacijai, kai, nesant galimybės atlyginti būtinas ir pagrįstas išlaidas advokatui net ir išteisinus asmenį, tas asmuo negali realiai ir veiksmingai ginti savo pažeistų teisių naudodamasis advokato pagalba. Taigi, tokiu teisiniu reguliavimu nepagrįstai pasunkintas asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą, taip pat teisės turėti advokatą įgyvendinimas. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad tokiu Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu nepaisoma iš Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmens teisė teisme ginti savo teises, *inter alia* naudojantis advokato teikiama teisine pagalba, būtų įgyvendinama realiai ir veiksmingai.

Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu, pagal kurį asmeniui, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, jokiais atvejais nėra atlyginamos jo patirtos būtinos ir pagrįstos išlaidos advokatui, nepagrįstai pasunkintas asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą, taip pat teisės turėti advokatą įgyvendinimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2021 m.

kovo 19 d. nutarimas). Siekiant įgyvendinti Konstitucinio Teismo nutarimą Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnis buvo papildytas 3 dalimi, kurioje nurodyta, kad kai asmuo išteisinamas, teismas, priimdamas nuosprendį ar nutartį, priima sprendimą dėl asmens patirtų būtinų ir pagrįstų išlaidų advokato arba advokato padėjėjo, kuris dalyvavo byloje kaip šio asmens gynėjas, paslaugoms apmokėti, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, atlyginimo iš valstybės lėšų teisės aktų nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos BPK redakcija nuo 2022-05-01).

Pasikeitus teisiniam reguliavimui, šiuo metu, asmeniui, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis yra atlyginamos advokato paslaugoms apmokėti patirtos būtinios ir pagrįstos išlaidos. Atsižvelgiant į tai, asmenys gali veiksmingiau ginti pažeistas savo teises naudodamiesi advokato pagalba. Dėl tokių išlaidų atlyginimo, analogiškai kaip ir dėl nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo turėtų išlaidų advokato paslaugoms apmokėti – teismas, atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą, jos apimtį ir kitas svarbias aplinkybes gali sumažinti išteisintajam atlygintinų proceso išlaidų dydį, pateikdamas tokio sprendimo motyvaciją (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teismai, priteisdami išteisintojo išlaidas turėtas advokato pagalbai apmokėti atsižvelgia į bylos nagrinėjimo žodiniame procese trukmę, advokato darbo laiko sąnaudas, bylos sudėtingumą ir apimtį, aplinkybę ar advokatas išteisintojo asmens interesus gynė viso proceso metu ar ne (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad išteisintų asmenų skaičius kasmet iš esmės skiriasi, pavyzdžiui, 2019 m. baudžiamosiose bylose buvo išteisinti 338 asmenys, 2020 m. – 260 asmenys (Lietuvos Teismai veiklos rezultatai..., 2020), 2021 m. – 232 asmenys (Prokuratūros veiklos 2021 metais ataskaita..., 2021), 2022 m. – 313 asmenys (Prokuratūros veiklos 2022 metais ataskaita..., 2022).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimu Nr. 429 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 106 straipsnio 3 dalies ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimo kodekso 666 straipsnio 2 dalies įgyvendinimo“ patvirtintos prašymų atlyginti išlaidas už advokato ar advokato padėjėjo suteiktas paslaugas baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų bylose nagrinėjimo tvarkos aprašas (toliau – Prašymų aprašas). Prašymų aprašo 9 punkte nurodyta, kad kompetentinga institucija, gavusi prašymą atlyginti advokato darbo apmokėjimo išlaidas, patikrina ar teismo sprendimas, kurį prašoma įvykdyti, yra įsiteisėjęs, ar pateiktas nustatytos formos prašymas ir Prašymų apraše

nurodyti dokumentai, ar teismo sprendimas nebuvo įvykdytas anksčiau ir pan. Prašymų aprašo 2 punkte nurodyta, kad prašymus nagrinėja ir išlaidas atlygina: už advokatui teikiant paslaugas patirtas išlaidas, priteistas išteisinamuoju teismo nuosprendžiu ar nutartimi baudžiamojoje byloje – Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra.

Lietuvos Respublikos prokuratūra savo 2022 m. veiklos ataskaitoje nurodė, jog vykdant teismo sprendimus, kuriais asmenims iš prokuratūros priteistos atstovavimo teisme (advokato) išlaidos, 2022 m. 29 asmenims išmokėta 82 638,29 Eur suma (Prokuratūros veiklos 2022 metais ataskaita..., 2022). Pastebėtina, kad 2022 m. iš 313 išteisintų asmenų tik 29 asmenims buvo išmokėtos atstovavimo teisme (advokato) išlaidos, vidutiniškai kiekvienam asmeniui po 2849,60 Eur suma. Autoriaus nuomone, įtakos tokiems skaičiams gali turėti tai, jog ne visi išteisinti asmenys kreipėsi su prašymais dėl išlaidų advokato pagalbai apmokėti atlyginimo. Taip pat tikėtina, kad ne visi asmenys buvo įtraukti į 2022 m. ataskaitą, kadangi Prašymų aprašo 10 punkte nurodyta, kad jeigu prašymas neatitinka reikalavimų, nustatomas papildomas 20 dienų terminas ištaisyti trūkumus. Prašymų aprašo 18 punkte nurodyta, kad asmeniui turėtos išlaidos atlyginamos ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo prašymo ir visų reikalingų dokumentų gavimo dienos.

Autoriaus nuomone, augant asmenų skaičiui, kurie kreipėsi su prašymais dėl turėtų advokato išlaidų atlyginimo ir prokuratūrai (valstybei) patiriant vis didesnes išlaidas dėl išteisintų asmenų atstovavimo išlaidų, atstatant šią pusiausvyrą galėtų padidėti atvejų, kada vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 103 straipsnio 6 punktu, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai, teismai dažniau proceso išlaidomis pripažintų „kitas išlaidas“ ir išieškotų jas iš nuteistųjų.

Apibendrinant tai kas išdėstyta galima teigti, kad Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnį papildžius 3 dalimi, atsirado galimybė išteisintajam asmeniui atlyginti jo advokato paslaugoms patirtas būtinas ir pagrįstas išlaidas. Neabejotina, kad tokie pokyčiai teisiniame reguliavime buvo būtini, kadangi nepagrįstai kaltinti asmenys galės atgauti bent dalį patirtų išlaidų įrodinėjant savo nekaltumą, taip pat tokie asmenys galės veiksmingiau ginti savo pažeistas teises, naudodamiesi advokato pagalba.

3.3. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos užtikrinimas

EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte nurodyta, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę, kad jis galėtų gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai.

Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, kad asmeniui, kuris įtariamasis padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. spalio 26 d. direktyva 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms (toliau – Direktyva) nustato bendras būtiniausias taisykles dėl teisės į teisinę pagalbą. Direktyvos 7 straipsnyje nurodyta, jog valstybės narės turi imtis reikiamų priemonių, kad teisinės pagalbos paslaugos būtų tinkamos kokybės.

EŽTT savo praktikoje nurodęs, jog valstybės pareiga suteikti nemokamą teisinę pagalbą nėra įvykdoma vien tik valstybės finansuojamo advokato paskyrimu, kadangi reikia užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų praktiška ir veiksminga (EŽTT 2011 m. liepos 19 d. sprendimas Jelcovas prieš Lietuvą). Pažymėtina, kad šioje byloje EŽTT konstatavo, kad Lietuva pažeidė EŽTK 6 straipsnį ir nurodė, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba buvo nekokybiška ir neveiksminga. Taigi, tarptautiniai teisės aktai ir EŽTT pabrėžia ne tik garantuojamos teisinės pagalbos reikalingumą, tačiau ir teisinės pagalbos kokybę.

Nemokamos teisinės pagalbos teikimas bent iš dalies kompensuoja socialinę nelygybę ir sumažina riziką, kad teisingumas bus finansiškai stipresnės šalies pusėje ar asmens teisinio išsilavinimo ir žinių trūkumas lems nepagrįstą sprendimą jo atžvilgiu. Pabrėžtina, kad tai itin svarbu baudžiamosios teisės kontekste, todėl nemokama teisinė pagalba labiausiai išvystyta būtent šioje teisės šakoje. Teisinė pagalba padeda užtikrinti sąžiningą ir teisingą baudžiamąjį procesą, apsaugo visuomenę nuo netinkamo valstybės pareigūnų elgesio, sumažina nereikalingą įkalinimą ir stiprinti piliečių pasitikėjimą baudžiamuoju procesu. Veiksminga teisinės pagalbos sistema taip pat gali sumažinti neteisingų nuosprendžių kiekį, kalėjimų perpildymą ir bylų skaičių teismuose. Be to, teisinė pagalba gali apsaugoti ir ginti aukų bei liudytojų teises (Limantė et al., 2020, p. 5).

EŽTT praktikoje nurodyta, kad asmuo turi teisę į nemokamą teisinę pagalbą, jei atitinka dvi sąlygas: pirma, jei jis neturi pakankamai lėšų sumokėti už teisinę pagalbą ir kai to reikalauja teisingumo interesas (EŽTT 2015 m. spalio 20 d. sprendimas Dvorski prieš Kroatiją). Dėl finansinės padėties EŽTT yra pažymėjęs, jog kaltinamasis turi parodyti, kad jam trūksta lėšų teisei pagalbai apmokėti (EŽTT 2004 m. rugsėjo 21 d. sprendimas Santambrogio prieš Italiją). Pažymėtina, kad valstybės narės turi teisę pačios nuspręsti, kaip įvertinti ir kokiais kriterijais vadovautis nustatant, kad asmuo neturi pakankamai lėšų. Dėl antrosios sąlygos, t. y. teisingumo interesų, EŽTT yra nurodęs tris veiksnius, į kuriuos reikia atsižvelgti, t. y. nusikaltimo sunkumas ir galimos bausmės griežtumas, bylos sudėtingumas ir socialinė kaltinamojo padėtis (EŽTT 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas Quaranta prieš Šveicariją).

Lietuvos Respublikos BPK 50 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad įtariamasis, kaltinamasis ir nuteistasis turi teisę pasirinkti ir pasikviesti sau tinkamą gynėją. Jei įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis prašo užtikrinti gynėjo dalyvavimą ir gynėjo dalyvavimas nėra būtinas pagal Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsnį ar privalomas kitais įstatymų numatytais atvejais, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas išaiškina įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam teisės į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą įgyvendinimo tvarką (Lietuvos Respublikos BPK 50 str. 3 d.).

Valstybės garantuojama teisinė pagalba skirstoma į pirminę ir antrinę teisinę pagalbą. Pirminė teisinė pagalba, tai teisinė informacija, teisinės konsultacijos ir teisinio pobūdžio dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms rengimas. Antrinė teisinė pagalba, tai dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose (Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000).

Lietuvos Respublikos valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodyta, kad antrinę teisinę pagalbą turi teisę gauti Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, kurių asmens (šeimos) turtas ir metinės asmens pajamos neviršija Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 balandžio 27 d. nutarimas „Dėl asmenų (šeimos) turto ir asmens pajamų lygių antrinei teisei pagalbai gauti nustatymo“ nustato asmenų pajamų lygius antrinei teisei pagalbai gauti. Pažymėtina, kad yra išskiriamas pirmas ir antras pajamų lygis dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo.

Šiuo metu nemokamą valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą gali gauti asmenys, kurių metinės pajamos sudaro iki 5 538,96 Eur per metus, t. y. 461,58 Eur per mėnesį (pirmas

lygis), o asmenys gaunantys iki 8 308,44 Eur per metus, t. y. 692,37 Eur per mėnesį (antras lygis) turi patys apmokėti pusę teisinės pagalbos išlaidų (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimas).

Garantuojamos nemokamos teisinės pagalbos klausimus Lenkijos Respublikoje reglamentuoja Nemokamos teisinės pagalbos, nemokamų pilietinių konsultacijų ir teisinio švietimo įstatymas (toliau - UstNPP). Pažymėtina, kad šiame įstatyme nėra nustatyta pajamų riba dėl nemokamos teisinės pagalbos. Minėto įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad teisę į nemokamą teisinę pagalbą ir nemokamas konsultacijas gali gauti asmuo, kuris negali padengti mokamos teisinės pagalbos išlaidų (UstNPP, 2005). Taigi, Lenkijos Respublikoje asmuo siekdamas gauti teisinę pagalbą, remdamasis savo ar savo šeimos finansine padėtimi, privalo įrodyti, kad tokių išlaidų mokėjimas jam būtų didelė našta.

Latvijos Respublikoje teisinė pagalba neskirstoma į pirminę ir antrinę, taip pat nėra nustatyta pajamų riba dėl nemokamos teisinės pagalbos. Latvijos Respublikos valstybės teikiamos teisinės pagalbos įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teisę prašyti teisinės pagalbos turi asmenys, jeigu norminių aktų nustatyta tvarka jie yra įgiję mažas pajamas gaunančio ar nepasiturinčio asmens statutą, taip pat jeigu staiga atsidūrė tokioje padėtyje, kuri neleidžia užtikrinti savo teisių apsaugos. (Latvijos Respublikos valstybės teikiamos teisinės pagalbos įstatymas, 2005).

Autoriaus nuomone, Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos modelis yra pakankamai inovatyvus, kadangi numato tiek pirminę, tiek antrinę teisinę pagalbą, taip pat nustatyta pajamų riba, siekiant gauti nemokamą teisinę pagalbą.

Valstybės skiriama teisinė pagalba baudžiamosiose bylose Lietuvos Respublikoje buvo įvertinta 2003 m. atliktame tyrime (toliau – Tyrimas). Tyrimo metu nustatyta, kad asmuo, pageidaujantis gauti valstybinę teisinę pagalbą, praktiškai visada ją gaudavo. Kita vertus, Tyrimu nustatyta, kad bylose pažeidžiamas įstatyminis reikalavimas valstybinę teisinę pagalbą skirti tik jos pageidaujančiajam asmeniui pateikus turto ir pajamų deklaraciją. Tokiu būdu, daugiau kaip 30 proc. asmenų pasinaudojo teise gauti valstybinę teisinę pagalbą nesiaiškinant, ar jie realiai turi tokią teisę (Valstybės skiriamos teisinės pagalbos..., 2003). Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2021 metų veiklos ataskaitoje nurodoma, kad 2021 metais iš gautų prašymų, 83,13 proc. atvejų buvo priimti sprendimai suteikti antrinę teisinę pagalbą. Pažymėtina, kad sprendimai nesuteikti antrinės teisinės pagalbos (1218 atvejai) dažniausiai buvo priimami, kadangi laiku nebuvo pateikti visi reikalingi dokumentai arba

pareiškėjų pajamos viršijo nustatys turto ir pajamų lygius teisinei pagalbai gauti (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos..., 2021). Galima pastebėti, kad situacija dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo yra pasikeitusi ir antrine teisine pagalba naudojasi tik tie asmenys, kurie realiai turi tokią teisę ir poreikį.

Taigi, Lietuvos Respublika, laikydamasi tarptautinių įsipareigojimų, pamatinių Konstitucijos principų, garantuoja asmenims teisę į gynybą. Nemokama teisinė pagalba garantuojama tiems asmenims, kuriems tokia pagalba turi būti suteikta vadovaujantis įstatymu arba asmenims, kurių pajamos neviršija nustatyto pajamų lygio teisinei pagalbai gauti.

3.4. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų atlyginimas

Pagal Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio 1 dalį, kai įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam buvo paskirta valstybės garantuojama teisinė pagalba, advokatui apmokama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nustatyta tvarka. Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad pripažinęs kaltinamąjį kaltu, teismas, priimdamas nuosprendį, priima sprendimą iš kaltinamojo išieškoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidas, susidariusias dėl būtino gynėjo dalyvavimo, atsižvelgdamas į kaltinamojo turtinę padėtį, išskyrus šio kodekso 51 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nurodytus atvejus. Teismas, atsižvelgdamas į nuteistojo turtinę padėtį, gali šių išlaidų kaltinamajam nepriteisti ar jų dydį sumažinti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 2 d. nutartis).

Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsnio 1 dalyje nurodyti atvejai kada gynėjo dalyvavimas yra būtinas. Tai atvejai, kai nagrinėjamos bylos dėl veikų, kuriomis kaltinamas nepilnametis; bylos, kai asmenys dėl fizinių ar psichinių trūkumų negali pasinaudoti savo teise, kai nagrinėjamos bylos dėl nusikaltimų už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas ir kiti atvejai, numatyti Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsnio 1 dalyje. Atkreiptinas dėmesys, kad sąrašas, kada gynėjo dalyvavimas yra būtinas, nėra baigtinis, kadangi ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu ar teismas motyvuota nutartimi turi teisę pripažinti, kad gynėjo dalyvavimas būtinas ir kitais atvejais, jeigu, jų nuomone, be gynėjo pagalbos įtariamojo ar kaltinamojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami (Lietuvos Respublikos BPK 51 str. 2 d.).

Teigtina, kad valstybė siekdama bent iš dalies kompensuoti tokių įtariamųjų/kaltinamųjų negalėjimą gintis patiems, garantuoja gynėjo pagalbą ir atlygina šias išlaidas. Pažymėtina, kad didžiąją dalį teikiamos antrinės teisinės pagalbos sudaro baudžiamosios bylos, kai gynėjas yra skiriamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsnyje ir kitais įstatymų nustatytais atvejais, kai gynėjo dalyvavimas yra būtinas. Šiuo pagrindu antrinė teisinė pagalba 2021 m. buvo teikta 18 421 byloje (t. y. 65,36 proc. nuo bendrai suteiktos antrinės teisinės pagalbos), 2020 m. buvo teikta 26 102 bylose, (t. y. 71,43 proc. nuo bendrai suteiktos antrinės teisinės pagalbos). Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad dažnu atveju, gynėjo dalyvavimas bylose yra būtinas, vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsniu, o pagal Lietuvos Respublikos BPK 106 straipsnio 2 dalį, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidos negali būti

išieškamos iš kaltinamojo Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nurodytais atvejais⁷.

Tai, kad valstybės patirtos proceso išlaidos gali būti atlyginamos jas priteisiant iš nuteistojo, pripažįstama tiek tarptautinių, tiek nacionalinių teismų naujausioje formuojamoje praktikoje (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. lapkričio 5 d. sprendimas; Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. rugsėjo 7 d. nutartis).

Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką sprendžiant dėl išlaidų, turėtų advokato paslaugoms apmokėti, turi būti atsižvelgiama į tai, pagal kieno skundus byla buvo nagrinėjama ir koks yra skundo nagrinėjimo rezultatas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 26 d. nutartis), koks yra gynėjo paskyrimo kaltinamajam teisinis pagrindas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 17 d. nutartis). Pavyzdžiui, minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 17 d. nutartyje teismas nurodė, kad šioje byloje buvo paduotas ne tik nuteistojo, bet ir nukentėjusios kasacinis skundas, kuriame nukentėjusioji, prašė bloginti nuteistojo teisinę padėtį. Nuteistasis nepanoro dalyvauti nagrinėjant jo kasacinę bylą. Taigi, šioje byloje siekiant įgyvendinti teisę į gynybą, gynėjo dalyvavimas buvo būtinas, nepriklausomai nuo nuteistojo valios. Atsižvelgiant į tai, Valstybinės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos tarnybos prašymas išieškoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidas buvo atmestas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2016 m. sausio 16 d. nutartyje nurodė, kad kasacinė byla buvo nagrinėjama pagal prokuroro paduotą kasacinį skundą asmenų, kuriems byla nutraukta, teisinę padėtį sunkinančiais pagrindais. Minėti asmenys teismo posėdyje nedalyvavo, patys gynėjo nepasirinko. Siekiant įgyvendinti šių asmenų teisę į gynybą, gynėjo dalyvavimas buvo būtinas, todėl, vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 51 straipsnio 2 dalimi, buvo kreiptasi į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą ir parinkti advokatai, suteikę antrinę teisinę pagalbą. Atsižvelgiant į tai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendė, kad esant tokioms aplinkybėms, Valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos tarnybos prašymas išieškoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidas negali būti tenkinamas.

⁷ Gynėjo dalyvavimas būtinas nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas nepilnametis (Lietuvos Respublikos BPK 51 str. 1 d. 1 p.);

Gynėjo dalyvavimas būtinas nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas (Lietuvos Respublikos BPK 51 str. 1 d. 2 p.).

Apibendrinant išdėstyta, konstatuotina, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidos gali būti priteisiamos iš nuteistojo tik tais atvejais, kai valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą teikiantis gynėjas yra paskiriamas, nors įstatymas ir nenumato tokio gynėjo būtino dalyvavimo.

IŠVADOS

1. Siūlytinas baudžiamojo proceso išlaidų apibrėžimas – tai teismo, proceso dalyvių ar kitų asmenų patirtos įstatyme apibrėžtos ar kitos faktiškai patirtos ir pagrįstos išlaidos, kurios yra susijusios su konkrečiu ikiteisminiu tyrimu ir/ar baudžiamosios bylos nagrinėjimu. Šios išlaidos yra atlyginamos iš ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros, teismo, valstybės arba baudžiamojo proceso dalyvių lėšų.
2. Lietuvos Respublika, kaip ir daugelis kitų Europos valstybių, įstatyminiame reguliavime yra įtvirtinusi galimybę iš nuteistųjų išieškoti valstybės patirtas baudžiamojo proceso išlaidas. Vadovaujantis nurodytu, Lietuvos Respublikos teismams rekomenduotina efektyviau ir dažniau taikyti baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo institutą, kai didesnė išlaidų našta, esant galimybėms, yra perkeliama nuteistiesiems.
3. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo mechanizmas nėra nuoseklus ir yra reglamentuotas keliuose poįstatyminiuose teisės aktuose, siekiant sistemiškumo, būtų tikslinga priimti atskirą teisės aktą, kuriame būtų apibrėžtos visų baudžiamojo proceso išlaidų rūšių atlyginimo tvarkos bei dydžiai.
4. Vadovaujantis Vokietijos Federacinės Respublikos ir Lenkijos Respublikos teisiniu reguliavimu, Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjui siūlytina papildyti Rekomendacijas, nustatančias minimalias advokato išlaidų atlyginimo sumas baudžiamosiose bylose. Tokiu būdu būtų užtikrintas teisėtų lūkesčių apsaugos principas ir atlyginamos bent jau minimalios išlaidos už advokato atliktus procesinius veiksmus.
5. Lietuvos Respublika patiria dideles išlaidas užtikrindama valstybės garantuojamą teisinę pagalbą pagal įstatymą ir ne visada gali šias išlaidas išieškoti iš nuteistųjų, todėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai rekomenduojama peržiūrėti antrinės teisinės pagalbos suteikimo procedūros tinkamumą. Tokiu būdu būtų užkirstas kelias galimam piktnaudžiavimui ir tokia pagalba būtų suteikiama tik tiems asmenims, kurie realiai turi tokią teisę ir poreikį.
6. Remiantis Lenkijos Respublikos ir Latvijos Respublikos teisiniu reglamentavimu, Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjui siūlytina papildyti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą, numatant, kad teisę gauti tokią pagalbą turi ir asmenys, staiga atsidūrę tokioje padėtyje, kuri neleidžia jiems patiems užtikrinti savo teisių apsaugos.

ŠALTINIŲ SARASAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. spalio 26 d. direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms. OJ L 297, p. 10.

Nacionaliniai teisės aktai

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
4. Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). *Vyriausybės žinios*, 18–147.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
7. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
8. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 30-827.
9. Lietuvos Respublikos saugos eismo automobilių keliais įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 92-2883.
10. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 50-1632.
11. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 110-5564.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-2, 189-1 straipsniais įstatymas (2019). TAR, 12386.
13. Lietuvos Respublikos 2022 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas (2021). TAR, 2021-26575.

14. Lietuvos Respublikos 2023 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas (2022). TAR, 24642.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. 468 „Dėl asmenų (šeimų) turto ir asmens pajamų lygių antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“. *Valstybės žinios*, 54-1856.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. 524 „Dėl Liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokėtinų sumų dydžio nustatymo ir apmokėjimo baudžiamajame procese ir administracinių nusižengimų teisenoje tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 40-1843.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimas Nr. 189 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 33-1268.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. sausio 14 d. nutarimas Nr. 25 „Dėl Liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokėtinų sumų dydžio nustatymo ir apmokėjimo baudžiamajame procese ir administracinių teisės pažeidimų teisenoje tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, 1214.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. 256 „Dėl Valstybinės eismo saugumo programos vizija – nulis patvirtinimo“. TAR, 6037.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. 429 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 106 straipsnio 3 dalies ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 666 straipsnio 2 dalies įgyvendinimo“. TAR, 8759.
21. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. 1R-184 „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų bylose atlygintinų išlaidų advokato ar advokato padėjėjo suteiktoms paslaugoms apmokėti nustatymo patvirtinimo“. TAR, 8998.
22. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. I-14 „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“. TAR, 8-379.
23. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2021 m. vasario 10 d. įsakymas Nr. I-26 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymo Nr. I-

- 14 „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“ pakeitimo. TAR, 2582.
24. Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus 2019 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 1B-288 „Dėl sulaikytų ir konfiskuotų prekių administravimo išlaidų apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“. TAR, 5325.

Užsienio valstybių teisės aktai

25. Rusijos imperijos baudžiamojo proceso kodeksas (1864). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> [žiūrėta 2023 m. vasario 24 d.].
26. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1877). Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/___464a.html [žiūrėta 2023 m. kovo 2 d.].
27. Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1958). Prieiga per internetą: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000028914919/2023-03-01/> [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].
28. Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1998). Prieiga per internetą: <https://lexlege.pl/kpk/dzial-xiv-koszty-procesu/565/> [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].
29. Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas (2001). Prieiga per internetą: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ [žiūrėta 2023 m. kovo 2 d.].
30. Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2003). Prieiga per internetą: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016019?leiaKehtiv> [žiūrėta 2023 m. kovo 7 d.].
31. Bulgarijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2005). Prieiga per internetą: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2135512224> [žiūrėta 2023 m. kovo 6 d.].
32. Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2005). Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [žiūrėta 2023 m. kovo 7 d.].
33. Vokietijos Federacinės Respublikos advokatų užmokesčio įstatymas (2004). Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/rvg/> [žiūrėta kovo 12 d.].
34. Latvijos Respublikos valstybės teikiamos teisinės pagalbos įstatymas (2005). Prieiga per internetą <https://likumi.lv/doc.php?id=104831> [žiūrėta kovo 18 d.].
35. Lenkijos Respublikos nemokamos teisinės pagalbos, nemokamų pilietinių konsultacijų ir teisinio švietimo įstatymas (2015). Prieiga per internetą <https://www.infor.pl/akt->

- prawnym/DZU.2019.033.0000294,metryka,ustawa-o-nieodplatnej-pomocy-prawnej-nieodplatnym-poradnictwie-obywatelskim-oraz-edukacji-prawnej.html [žiūrėta kovo 18 d.].
36. Lenkijos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. spalio 22 d. įsakymas „Dėl užmokesčio už advokato paslaugas“ (2015). Prieiga per internetą: <https://lexlege.pl/rozporzadzenie-ministra-sprawiedliwosci-z-dnia-22-pazdziernika-2015-r-w-sprawie-oplat-za-czynnosci-adwokackie/> [žiūrėta kovo 13 d.].
37. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. lapkričio 6 d. įsakas „Dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinių ir darbo įstatymų Lietuvos, Latvijos ir Estijos Tarybų Socialistinių Respublikų teritorijoje“. *TSRS Aukščiausiosios Tarybos žinios*, 46.

Specialioji literatūra

38. Abramavičius, A. et al. (2001). *Baudžiamoji teisė*. Trečias leidimas. Vilnius: Eugrimas.
39. Andriulis, V. et al. (2002) *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia.
40. Ažubalytė, R. et. al. (2016) *Baudžiamojo proceso teisė*. Registrų centras. Vilnius.
41. Balnienė, E. (2005). Lietuvos advokatūros teisinės padėties raida. *Teisė*, 56, p. 16-30 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367155509511/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2023 m. kovo 7 d.].
42. Bataitis, A. et al. (1989). *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Minties leidykla.
43. Burda, R. ir Juškevičiūtė, J. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*, 11(89), p. 19.
44. Goda, G. et. al. (2003) *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Teisinės informacijos centras. Vilnius.
45. Goda, G. et. al. (2011) *Baudžiamojo proceso teisė*. Registrų centras. Vilnius.
46. Gušauskienė, M. ir Paniovarovas, A. (2021). Baudžiamojo proceso išlaidos ir jų išieškojimo galimybės. *Viešoji teisė*, p. 81-90, <https://doi:10.13165/LT-21-01-08>
47. Jakučionienė, A. (2015) *Ekspertas ir specialistas baudžiamajame procese*. Magistro darbas. Mykolo Riomerio universitetas. Vilnius.
48. Juškevičiūtė, J. (2005). Specialisto instituto raida Lietuvos baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 76(68), p. 13-20 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12868/2958-6242-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023 m. vasario 24 d.].
49. Kovoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2011). Nusikalstamos veikos tyrimo išlaidų priteisimo iš kaltininko galimybių teisinis įvertinimas. *Teisės problemos*, 1(71), p. 59-81.
50. Limantė, A. (2020) Veiksmingos teisinės pagalbos link: Tarptautiniai teisiniai ir praktikos standartai. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
51. Machovenko, J. (2000). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia.
52. Machovenko, J. (2004). Liudytojai ir priesaikos pagalbininkai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Teisė*, 51, p. 48-57 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367189903720/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2023 m. vasario 19 d.].
53. Machovenko, J. (2005). Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 55, p. 61-69 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367155714761/J.04~2005~1367155714761.pdf> [žiūrėta 2023 m. vasario 19 d.].
54. Machovenko, J. (2009) XIII-XX a. Lietuvos teisinės sistemos istorija. *Socialiniai mokslai*. Vilniaus universitetas. Vilnius.
55. Pakštaitis, L. (2022). Senovės Romėnų baudžiamosios teisės bruožai. *Research Journal, Public security and public order*, 30, p. 94-109, <https://doi.org/10.13165/PSPO-22-29-07>
56. Simaitis, R. (2007). *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia.
57. Skrebė, E. (2016) *Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai*. Magistro darbas, baudžiamoji justicija. Vilniaus universitetas. Vilnius.
58. Tamulevičienė, D. ir Mackevičius, J. (2019). Išlaidų klasifikavimo informacijos naudojimas įvairiems įmonių veiklos tikslams. *Informacijos mokslai*, p. 157–173, <https://doi.org/10.15388/Im.2019.86.31>.
59. Vėlyvis, S. ir Jonaitis, M. (2007). XII lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys. *Mokslo darbai*, 11(101), p. 33-41 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12253/2654-5634-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023 m. vasario 18 d.].

60. Vėlyvis, S. ir Jonaitis, M. (2008). XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. *Mokslo darbai*, 1(103), p. 7-15 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12199/2627-5574-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023 m. vasario 19 d.].

Teismų praktika

Tarptautinių teismų ir Europos Sąjungos teisminių institucijų sprendimai

61. *Quaranta prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 12744/87, [1991-05-24].
62. *Croissant prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 13611/88, [1992-09-25].
63. *Leutscher prieš Nyderlandus* [EŽTT], Nr. 17314/90, [1994-10-12].
64. *Santambrogio prieš Italiją* [EŽTT], Nr. 61945/00, [2004-09-21].
65. *Jelcovas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 16913/04, [2011-07-19].
66. *Dvorski prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 25703/11, [2015-10-20].
67. *Chukayev prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 36814/06, [2015-11-05].

Lietuvos Respublikos teismų praktika

68. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 93-4000.
69. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 69-2798.
70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. TAR, 5546.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 27 d. konsultacija Nr. B3-364. Teismų praktika. 2005, 24.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-366/2010.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-605/2011.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233/2013.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-322/2014.

76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-63-648/2016.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-222/2016.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-511/2017.
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-114-699/2017.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392-699/2017.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-10-895/2019.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-189-1073/2019.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-308-648/2019.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-156-222/2020.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-1-788/2021.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113-489/2021.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216-628/2021.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-387/2022.
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-387/2022.
90. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. rugsėjo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-274-654/2020.
91. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-203-1020/2022.

92. Šiaulių apygardos teismo 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. I-88-64-2008.
93. Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-37-174/2009.
94. Panevėžio apygardos teismo 2010 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-79-72-2010.
95. Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-58-417/2011.
96. Kauno apygardos teismo 2014 m. birželio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-200-348/2014.
97. Panevėžio apygardos teismo 2017 m. gruodžio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-209-185/2017.
98. Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. kovo 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56-462/2018.
99. Šiaulių apygardos teismo 2018 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-183-332/2018.
100. Šiaulių apygardos teismo 2018 m. liepos 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-23-354/2018.
101. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-318-312/2019.
102. Panevėžio apygardos teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-250-879/2019.
103. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-935/2020.
104. Panevėžio apygardos teismo 2020 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-40-581/2020.
105. Šiaulių apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-39-316/2020.
106. Kauno apygardos teismo 2022 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-304-397/2020.
107. Šiaulių apygardos teismo 2021 m. rugsėjo 21 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-107-616/2021.

108. Kauno apygardos teismo 2021 m. lapkričio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-169-926/2021.
109. Kauno apygardos teismo 2022 m. sausio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-129-954/2022.
110. Šiaulių apygardos teismo 2022 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-54-354/2022.
111. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. rugsėjo 29 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-375-806/2022.
112. Šiaulių apygardos teismo 2022 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-263-875/2022.
113. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 14 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-428-1036/2022.
114. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 24 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-434-885/2022.
115. Šiaulių apygardos teismo 2022 m. gruodžio 1 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-107-354/2022.
116. Šiaulių apygardos teismo 2022 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-221-519/2022.
117. Kauno apygardos teismo 2022 m. rugsėjo 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-348-923/2022.
118. Šiaulių apygardos teismo 2022 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-199-875/2022.
119. Klaipėdos apygardos teismo 2022 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-169-360/2022.
120. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-602-898/2022.
121. Kauno apygardos teismo 2023 m. sausio 9 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-173-485/2023.
122. Kauno apygardos teismo 2023 m. vasario 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-134-876/2023.
123. Kauno apygardos teismo 2023 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-2-926/2023.

124. Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. kovo 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-133-836/2022.
125. Alytaus apylinkės teismo Alytaus rūmų 2022 m. balandžio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-144-791/2022.
126. Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. kovo 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-133-836/2022.
127. Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. birželio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-743-408/2022.

Kiti šaltiniai

128. Lietuvos Teismai veiklos rezultatai (2020) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf> [žiūrėta 2023 m. kovo 15 d.].
129. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2021 m. ataskaita Nr. 17.9.2228 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2022/03/2021-m.-ataskaita-2022-03-01-nr.-17.9.-222803.21.pdf> [žiūrėta 2023 m. kovo 15 d.].
130. Lietuvos Respublikos prokuratūros veikos 2022 m. ataskaita Nr. 17.9.-1974 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2023/03/2022-m.-ataskaita-2023-03-01-nr.-17.9.-1974.pdf> [žiūrėta 2023 m. kovo 15 d.].
131. Alytaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato paslaugų įkainiai už priverstinį transporto priemonių nuvežimą ir saugojimą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://alytus.policija.lrv.lt/lt/paslaugos/paslaugu-ikainiai-uz-priverstini-transporto-priemoniu-nuvezima-ir-saugojima> [žiūrėta 2023 m. kovo 12 d.].
132. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato transporto priemonių priverstinio nuvežimo ir saugojimo paslaugas atliekančių įmonių taikomi įkainiai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vilnius.policija.lrv.lt/lt/administracine-informacija/viesieji-pirkimai/paslaugu-ikainiai> [žiūrėta 2023 m. kovo 12 d.].
133. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2023 m. kovo 9 d.].
134. Ciceronas, De Oratore. Antra knyga. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://pages.pomona.edu/~cmc24747/sources/cic_web/de_or_2.htm [žiūrėta kovo 7 d.].

135. Panevėžio apylinkės teismo elektroninis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://panevezio.teismai.lt/> [žiūrėta kovo 16 d.].
136. Kauno apygardos teismo elektroninis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą
<https://kat.teismas.lt/> [žiūrėta kovo 16 d.].

SANTRAUKA

Baudžiamojo proceso išlaidos ir jų atlyginimas

Paulius Kucevičius

Magistro darbe nagrinėjama baudžiamojo proceso išlaidų ir jų atlyginimo tema. Nemažas dėmesys skiriamas baudžiamojo proceso išlaidų raidai ir istorinei analizei. Šiame darbe analizuojami kitų Europos valstybių „proceso išlaidų“ apibrėžimai bei šių išlaidų turinys. Įvertinus nurodytą, pateikiamas baudžiamojo proceso išlaidų apibrėžimas. Pirmoje darbo dalyje pateikiami pagrindiniai baudžiamojo proceso išlaidų požymiai, išskiriamos šių išlaidų atliekamos funkcijos. Pirmos dalies pabaigoje analizuojamos baudžiamojo proceso išlaidų rūšys, toliau darbe pateikiant išsamesnę šių išlaidų atlyginimo analizę.

Antroje darbo dalyje aptariami pagrindiniai šio tiriamojo darbo aspektai. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad nusikaltimų užkardymas turi būti finansuojamas valstybės lėšomis. Atsižvelgiant į tai, nagrinėjamos skirtingų Europos valstybių baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo sistemos, lyginant bei ieškant tam tikrų panašumų ir skirtumų tarp jų. Šioje dalyje taip pat analizuojama Lietuvos teismų praktika, aptariant skirtingų baudžiamojo proceso išlaidų rūšių atlyginimo ypatumus ir trūkumus.

Trečioje darbo dalyje skiriamas dėmesys advokato darbo išlaidų atlyginimui ir naujausiems pokyčiams šioje srityje. Pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso reguliavimą yra atlyginamos išteisintojo išlaidos, turėtos advokato pagalbai apmokėti, todėl analizuojami galimi pasikeitimai baudžiamojo proceso išlaidų atlyginimo instituto taikymo praktikoje.

Paskutinėje darbo dalyje vertinamas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos institutas ir valstybės patiriamos išlaidos, suteikiant šią pagalbą. Šioje dalyje taip pat nagrinėjami atvejai, kada valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidos negali būti išieškomos iš nuteistojo.

Darbo pabaigoje, išanalizavus baudžiamojo proceso išlaidų institutą, autorius pateikia savo išvadas.

SUMMARY

Costs of criminal proceedings and their reimbursement

Paulius Kucevičius

The master's thesis deals with the topic of costs and compensation in criminal proceedings. Considerable attention is paid to the development and historical analysis of criminal costs. This paper analyses the definitions of "process costs" in other European countries and the content of these costs. In the light of the above, a definition of the costs of criminal proceedings is provided. The first part of the paper presents the main features of criminal procedure costs and the functions performed by these costs. The first part concludes with an analysis of the types of criminal procedure costs, followed by a more detailed analysis of the reimbursement of these costs.

The second part of the thesis discusses the main aspects of this research work. The jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania takes the position that the prevention of crime must be financed by the state. In this context, the systems of reimbursement of the costs of criminal proceedings in different European countries are analysed, comparing and finding certain similarities and differences between them. This part also analyses the Lithuanian case law, discussing the peculiarities and shortcomings of the different types of reimbursement of criminal procedure costs.

The third part of the paper focuses on the remuneration of lawyers' fees and recent developments in this area. According to the new regulation of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, the costs incurred by the acquitted person for the payment of the lawyer's assistance are reimbursed, and possible changes in the practice of the institute of reimbursement of costs of the criminal proceedings are analysed.

The final part of the paper assesses the institution of state-guaranteed legal aid and the costs incurred by the state in providing this assistance. This part also examines the cases in which the costs of state-guaranteed legal aid cannot be recovered from the convicted person. At the end of the paper, after analysing the institution of costs of criminal proceedings, the author presents his conclusions.